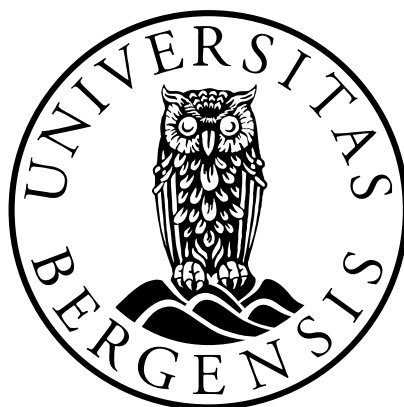

Oppreisningserstatning for barn utsatt for seksuelle overgrep

Kandidatnummer: 155

Antall ord: 14 960

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

01.06.2017

Innholdsfortegnelse

Innhold

1	Innledning.....	1
1.1	Innføring i feltet	1
1.2	Problemstilling og perspektiv.....	1
1.3	Avgrensninger og presiseringer	2
1.4	Rettskilder og metode.....	2
1.5	Begrepsbruk	4
1.6	Fremstillingen videre.....	5
2	Generelt om oppreisningsbestemmelsen.....	7
2.1	Hensyn.....	7
2.2	Kronologi	9
2.3	Vilkår for oppreisning	11
2.4	«Kan»-vurderingen.....	14
3	Analyse av utmålingsmomenter	16
3.1	Oversikt	16
3.2	Handlingens objektive grovhet.....	16
3.2.1	Tidsmomentet	17
3.2.2	Misbruk av slektskap, omsorgsposisjon, avhengighet eller tillit	18
3.2.3	Handlinger utført på en særlig smertefull eller krenkende måte	19
3.2.4	Jevnbyrdighet i alder og utvikling.....	20
3.3	Skadevolders skyld.....	21
3.4	Skadefølger.....	22
3.4.1	Potensielle skader	22
3.4.2	Faktiske skader	23
3.5	Fornærmedes subjektive opplevelse.....	24
3.5.1	Generelt	24
3.5.2	Sårbarhetsprinsippets rekkevidde.....	25
3.6	Økonomisk stilling	26
3.6.1	Skadevolders økonomi	26
3.6.2	Skadelidtes økonomi	27

4	Analyse av typetilfeller	28
4.1	Begrunnelse for utvalget	28
4.2	Misbruk av relasjon	28
4.2.1	Misbruk av slektskapsforhold	28
4.2.2	Misbruk av tillitsforhold.....	33
4.3	Jevnbyrdighet i alder og utvikling.....	36
4.3.1	Forhold som ikke har karakter av utnyttelse	36
4.3.2	Overgrep som har karakter av utnyttelse.....	36
4.4	Overgrep over Internett	39
5	Samlende betraktninger	44
5.1	Oppsummering	44
5.2	Refleksjoner	46
	Referanser.....	47
	Liste over figurer	56

1 Innledning

1.1 Innføring i feltet

Tema for oppgaven er oppreisningserstatning for barn utsatt for seksuelle overgrep. Oppreisningserstatning er kompensasjon for skade av ikke-økonomisk tap. Dette er for eksempel kompensasjon for psykisk lidelse, ydmykelse, angst og fysisk smerte. Retten til å motta slik kompensasjon følger av lov 13. juni 1969 nr. 26 om skadeserstatning (skl.) § 3-5.

En stor andel barn og unge blir utsatt for seksuelle overgrep, og studier viser at dette er et økende problem.¹ Utviklingen har sin bakgrunn i økende voldsutøvelse.² En nasjonal forekomststudie fra 2012 viser at 25 prosent kvinner og 12 prosent menn har opplevd seksuell krenkende adferd før fylte 16 år.³ Videre viser en studie fra 2014 at 4 prosent kvinner og 1,5 prosent menn har opplevd seksuell omgang før fylte 13 år, i form av forsøkt eller gjennomført inntrengning, oralsex eller analsex.⁴ Temaets aktualitet gjenspeiles i tallmaterialet. Temaet er særlig aktuelt i dag når det gjelder politiets pågående arbeid med operasjon «Dark Room», hvor politiet etterforsker og oppklarer seksuelle overgrep mot barn foregått på internettforum.

1.2 Problemstilling og perspektiv

Opgavens hovedproblemstillinger er hvilke momenter som skal tillegges vekt ved utmålingen av oppreisningsbeløpet, og hvor stor tyngde de ulike momentene skal tillegges.

Oppreisningsbeløpene som er tilkjent av Høyesterett varierer, fra 5000 til 300 000 (400 000) kroner. Oppreisningen i saker hvor barn har blitt utsatt for seksuelle overgrep egner seg ikke for normering, men vurderes konkret i den enkelte sak og er svært skjønnsmessig. Det fremgår av lovforarbeidene at departementet anså normering i slike saker som vanskelig ettersom alvorlighetsgraden på overgrepene i stor grad varierer i art og omfang, og uttalte derfor at det skal foretas en «individuell erstatningsutmåling i den enkelte sak».⁵ Dette gjenspeiles i oppreisningsbeløpene.

¹ Steine (2012) s. 951.

² Lødrup (2006) s. 212.

³ Steine (2012) s. 954.

⁴ Thoresen og Hjemdal (2014) s. 62.

⁵ Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 46.

Oppgaven har som mål å kartlegge gjeldende rett og har dermed et rettsdogmatisk perspektiv. Jeg skal analysere høyesterettsdommer og underrettsavgjørelser. Analysene skal bestå i sammenlikning av krenkelsene som er beskrevet i avgjørelsene, hvor for eksempel tilknytningsforholdet mellom fornærmede og siktede, og varigheten på misbruket vil være relevant.⁶

1.3 Avgrensninger og presiseringer

Oppreisningserstatning har mange koblinger mot strafferetten. Et oppreisningskrav blir som regel fremsatt i forbindelse med en straffesak. Videre er det i skl. § 3-5 vist til straffeloven (strl.)⁷ §§ 299 og 302 om seksuell omgang med barn under 14 år og seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år. Jeg skal ikke behandle strafferetten i sin helhet, men belyser kun det som er nødvendig for at fremstillingen av erstatningsretten skal bli satt inn i et helhetlig system.

Videre avgrenser jeg mot andre erstatningskrav som kan utløses ved overgrep mot barn, som for eksempel skl. § 3-2 om menerstatning og skl. § 3-1 om økonomisk tap. Postene vil kun omtales i den grad de har betydning for oppgavens tema. Oppreisning ved seksuelle overgrep er et spesielt behov både for voksne og barn, men spesielt i relasjon til barn ettersom rettskildet bildet er mer uavklart for barn enn for voksne.

Oppreisningsansvar krever at siktede har opptrådt forsettlig eller grovt uaktsomt. Jeg avgrenser mot en behandling både mot skyldkriteriet og årsakskriteriet, men vil komme inn på det i den grad det er relevant for oppreisning for krenkede barn.

Jeg avgrenser videre mot bestemmelsens siste ledd som gjelder oppreisning til en bestemt krets etterlatte, i tilfeller hvor skadelidt dør som følge av krenkelsen.

1.4 Rettskilder og metode

Oppreisningskrav krever særskilt lovhjemmel. Oppreisning kan ikke tilkjennes på bakgrunn av ulovfestet rett, se *Stebarn* (Rt. 2013 s. 805). Det er skl. § 3-5 som hjemler oppreisningserstatning ved seksuelle overgrep mot barn. Retten til oppreisning ved seksuelle overgrep var tidligere

⁶ Askeland (2013) s. 21.

⁷ Lov 20. mai 2005 nr. 28.

hjemlet i straffelovens ikrafttredelseslov.⁸ Skl. § 3-5 ble inntatt ved lov 25. mai 1973 nr. 26. Det var ikke tilsiktet materielle realitetsendringer. Bestemmelsen inneholder en rekke vilkår knyttet til vurderingen om oppreisning skal tilkjennes, og momenter knyttet til beløpets størrelse.

Skl. § 3-5 første ledd andre punktum anviser momenter som særlig skal vektlegges ved utmålingen av erstatningsbeløpet i saker hvor barn blir seksuelt misbrukt. Lovteksten gir imidlertid ikke veiledning på hvor stor tyngde de ulike momentene skal tillegges ved utmålingen. Dette må utledes fra rettspraksis. Størrelsen på oppreisningsbeløpet beror dermed på en skjønsmessig helhetsvurdering hvor momentene angitt ovenfor vil ha betydning.

Videre viser skl. § 3-5 første ledd andre punktum til strl. §§ 299 og 302. Ny straffelov trådte i kraft 1. oktober 2015. De fleste rettsavgjørelsene på området er basert på den eldre straffeloven fra 1902.⁹ Nye strl. § 299 viderefører den tidligere straffeloven § 195 første ledd om «seksuell omgang med barn under 14 år». Strl. § 299 har i dag overskriften «voldtekt av barn under 14 år». Overskriften ble endret for å signalisere alvorret i seksuelle overgrep mot barn.¹⁰ Strl. § 299 viderefører også den gamle straffeloven § 200 andre ledd som omhandlet de mest alvorlige tilfellene av seksuelle handlinger mot barn under 14 år.¹¹ Videre viderefører strl. § 302 tidligere straffeloven § 196 første ledd.¹² Det var ikke tilsiktet noen materielle realitetsendringer, og rettsavgjørelser basert på den eldre straffeloven er dermed relevant for oppgaven.¹³

Det er flere forarbeider som belyser retten på området. Ot.prp. nr. 20 (1991–92) om endringer i straffeloven og skadeserstatningsloven m.m. (seksuelle overgrep mot barn), Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) om lov om endringer i straffeloven mv. (seksuallovbrudd), og Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 er av særlig interesse. Proposisjonene inneholder både generelle og spesielle uttalelser knyttet til utmåling av oppreisningserstatning for barn utsatt for seksuelle overgrep.

Ut over dette er det omkring 40 høyesterettsavgjørelser som gjelder oppreisning for barn utsatt for seksuelle overgrep, hvor den første ble avsagt i 1993 og siste i 2013.¹⁴ Høyesterettspraksis

⁸ Lov 22. mai 1902 nr. 11.

⁹ Lov 22. mai 1902 nr. 10 (opphevet).

¹⁰ Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) s. 243.

¹¹ Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) s. 442.

¹² Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) s. 444.

¹³ Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) s. 243.

¹⁴ Søk (avansert) på www.lovdatab.no: «oppreisning», «barn», «overgrep», skl. § 3-5.

sammen med skl. § 3-5 er de sentrale rettskildene i oppgaven. Det er også et betydelig antall avgjørelser fra lagmannsrettene og tingrettene. Jeg skal omtale underrettsavgjørelser i den grad det er nødvendig for å skape en fullstendig analyse og bedre forståelse for oppreisningsutmålingen.

Det er lite juridisk teori på området. Det finnes flere arbeider som tar opp oppreisning ved seksuelle overgrep, men det er få som har spesialisert seg på seksuelle overgrep mot barn. Kjelland gikk inn på temaet som et typetilfelle i sin artikkel «Oppreisningserstatning ved fysiske og psykiske krenkelser – en analyse av høyesterettspraksis og sentrale utviklingslinjer» fra 2016. Skl. § 3-5 er også omtalt i Kjelland sin bok «Erstatningsrett – en lærebok» fra 2016. Det finnes videre flere artikler, hvor «Oppreisning – et praktisk rettsinstitutt» av Lødrup, er av interesse. Kjelland og Lødrup gikk ikke langt inn på temaet, og det er behov for at dette blir gjort.

Oppreisning kan også påberopes med hjemmel i voldsoffererstatningsloven¹⁵ § 6 om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling m.m. Deretter vil de fremme regresskrav mot den personlige skadevolderen. Dette vil ofte påberopes i saker hvor skadevolder har svak betalingsevne.

1.5 Begrepsbruk

Med begrepet «oppreisning» menes kompensasjon for ikke-økonomisk tap, som skal kompensere for «tort og smerte», jf. skl. § 3-5.¹⁶ I forarbeidene er begrepet «tort og smerte» presisert som «fysiske smerter, angst og psykisk lidelse, plager og ulemper ellers, lengre sykehusopphold, hindring i normal livsførsel med mer».¹⁷

Begrepene «oppreisning» og «oppreisningserstatning» brukes om hverandre i oppgaven. Flere steder bruker jeg også kortformen «erstatning». Hvis det er andre erstatningsposter som omtales vil dette klart fremgå i teksten.

Med begrepet «seksuelle overgrep» menes uønsket eller påtvunget seksuell aktivitet/omgang og er et samlebegrep for alle typer seksuelle lovbrudd jeg skal omtale i oppgaven. I loven skilles

¹⁵ Lov 20. april 2001 nr. 13 om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling.

¹⁶ «Tort og smerte» er synonymt med «tort og svie», se Kjelland (2016a) s. 367–368.

¹⁷ Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 41.

det mellom fire begreper: samleie, seksuell omgang, seksuell handling og seksuell atferd. Begrepene brukes for å skille mellom ulike alvorlighetsgrader av seksuelle overgrep.¹⁸

Seksuell omgang omfatter de mest intime handlingene, som for eksempel samleie. Samleie er nærmere definert i strl. §§ 292 og 300: innføring av penis eller gjenstander i munn, skjede- eller endetarmsåpning, og innføring av penis inn i og mellom de store og små kjønnsleppene. Også andre samleieliknende handlinger omfattes, som masturbasjon og suging/slikking av kjønnsorgan, og innføring av fingre i skjede eller endetarmsåpning.

Begrepet seksuell atferd avgrenses nedad mot seksuell handling. Disse kategoriene glir over i hverandre og må skilles skjønnsmessig. *Seksuell handling* omfatter beføling av kroppen, typisk bryster og kjønnsorgan. Også beføling utenpå klærne omfattes av denne kategorien. *Seksuell atferd* omfatter handlinger hvor skadevolder ikke er i direkte fysisk kontakt med fornærmede.¹⁹ Eksempler på dette er blotting og overgrep over Internett.

Med begrepet «barn» menes barn under 16 år, jf. strl. §§ 299 og 302. Mange forbinder ordet «barn» med barn under 18 år. Departementet har for eksempel avgjort at «barn» i strl. § 317 første ledd bokstav c om pornografi er barn under 18 år. Definisjonen på hva som er et barn er dermed ikke ensbetydende. I denne oppgaven vil imidlertid «barn» betegnes som barn under 16 år.

1.6 Fremstillingen videre

Jeg skal i kapittel 2 presentere skl. § 3-5, hvor jeg skal behandle kronologien i bestemmelsen, og vilkårene for oppreisning i skl. § 3-5 første ledd andre setning. Jeg vil også presentere hensynene bak oppreisningsbehovet. I kapittel 3 skal jeg gå nærmere inn på momentene som skal vektlegges ved utmålingen og vise hvordan Høyesterett har anvendt dem i sin vurdering av oppreisningskrav. Videre vil jeg i kapittel 4 analysere fire ulike typetilfeller, hvor jeg vil vise hvilke momenter som er fremtredende i utmålingen, og hvilke momenter som har en mer tilbaketrukket rolle. I kapittel 5 vil jeg gjøre en samlende betraktning i form av en oppsummering og korte refleksjoner.

¹⁸ Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) s. 211.

¹⁹ Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) s. 211.

Alle kursiveringer og klemmeparenteser er foretatt av meg, med mindre annet er angitt. Dersom det allerede er et navn på dommen vil jeg henwise til dette. Dommer som ikke allerede er navngitt vil jeg navngi selv. I sitater der det vises til annen rettspraksis, erstattes de elektroniske lovhenvisningene som brukes på Lovdata (for eksempel Rt-1988-532) med formen som normalt anvendes i originalavgjørelser (for eksempel Rt. 1988 s. 532). Oppreisningsbeløpene er gjort om til nåtidsbeløp via konsumprisindeksen, og er avrundet til nærmeste hele tusen.²⁰ Nåtidsbeløpene er innsatt i parentes, bortsett fra beløp som er tilkjent i 2016. Samtlige figurer i oppgaven er laget med omregnede beløp.

²⁰ SSB: <https://www.ssb.no/kpi?fokus=true>. 2016 er det siste året som gir grunnlag for gjennomsnittstall.

2 Generelt om oppreisningsbestemmelsen

2.1 Hensyn

Retten til oppreisning er begrunnet i flere hensyn. Hensynene kan deles opp i fire hovedhensyn. I tillegg til hovedhensynene er det ytterligere hensyn som gjør seg gjeldende ved oppreisningserstatning ved krenkelser mot barn.

Det første hensynet er at oppreisningen skal ha en *pønalt funksjon*, der oppreisningserstatningen skal virke som en straff for skadevolder, se *Psykotisk person II* (Rt. 2010 s. 1203). Dette har sammenheng med det andre hovedhensynet, som er *prevensjonshensynet*, se *Lekeapparat* (Rt. 2006 s. 61). Muligheten for å bli dømt til å betale oppreisningserstatning skal virke avskrekkende, og skal avholde personer fra å begå krenkelser mot barn (allmennpreventive hensyn). Det skal også virke som et preventivt middel for å unngå at de som allerede har utført slike krenkelser ikke skal gjøre det igjen (individualpreventive hensyn).

Det er uenighet om oppreisningserstatning har en slik preventiv effekt som er ønsket. Nygaard la til grunn at risikoen for å bli tillagt oppreisningsansvar ville virke inn på allmennhetens holdning til slike overgrep.²¹ Lødrup og Andersen anså derimot at oppreisningserstatningen ikke oppnår sitt pønale formål.²²

Retten til oppreisning bygger også på *kompensasjonshensynet*. Oppreisningen skal fungere som en kompensasjon for den tort og svie barnet er utsatt for. Oppreisningsansvaret har tradisjonelt først og fremst vært pønalt motivert, men nyere rettspraksis viser at kompensasjonshensynet kommer i forgrunnen. Dette kom først tydelig frem i *Karmøy* (Rt. 1999 s. 1363). Førstvoterende uttalte at «[s]elv om krav på oppreisning også har et preventivt formål, skal oppreisningskrav først og fremst kompensere for den krenkelse som er blitt påført», se s. 1379–1380. Dette ble fulgt opp i *Hjerneskode* (Rt. 2011 s. 769) hvor førstvoterende uttalte at det «[i] nyere rettspraksis fremheves imidlertid først og fremst oppreisningserstatningens betydning som

²¹ Nygaard (2007) s. 20 og 164.

²² Lødrup (2006) s. 218.

kompensasjon til offeret» (avsnitt 21).²³ Tyngdepunktet for begrunnelsen for oppreisning har derfor beveget seg fra det pønale hensynet til behovet for kompensasjon til skadelidte. Høyesterett har videre presisert at «den vesentlige reaksjonen mot overgriperen skal være en streng fengselsstraff, og at penger aldri vil kunne veie opp for det overgrepet voldtektsofferet har vært utsatt for», se *Hjemmehjelper* (Rt. 2003 s. 1580, avsnitt 39).

Det fjerde hovedhensynet er uttrykket for samfunnets misnøye med krenkelsene som omfattes av skl. § 3-3. Hensynet kommer til uttrykk i *Dretelj-leiren* (Rt. 2011 s. 531), hvor Høyesterett la til grunn at oppreisningsansvaret bygger på «behovet for reaksjon og en sterk markering av det samfunnsmessig totalt uakseptable i handlingene» (avsnitt 36).

Hovedhensynene kom også til uttrykk i *Spedbarn* (LB-2015-171996). Saken gjaldt gjentatte seksuelle overgrep mot et spedbarn. Hensynene har dermed overføringsverdi til oppgavens tema. I tillegg til hovedhensynene er det et hensyn at barn er mer sårbare enn voksne. Høyesterett la til grunn i *Voldtekt* (Rt. 2003 s. 740) at «oppreisningsansvaret overfor mindreårige som blir valdtekte, må setjast høgare enn overfor voksne» (avsnitt 32). Videre la Høyesterett til grunn i *Normeringsdom III* (Rt. 2011 s. 743) at det «nokså gjennomgående er riktig med en forhøyet oppreisningserstatning der offeret er mindreårig - under 18 år» (avsnitt 22). At fornærmede er et barn taler dermed for en høyere oppreisningssum.

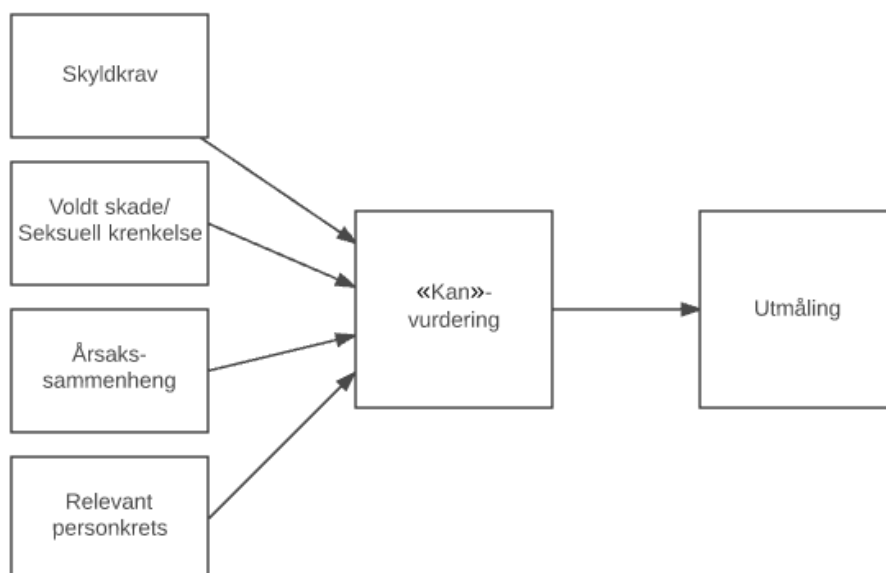
Den særlig store risikoen for skadevirkninger trer også inn som et hensyn ved seksuelle krenkelser mot barn. I *Normeringsdom III* (Rt. 2011 s. 743), la Høyesterett til grunn at skadepotensialet for barn som er utsatt for seksuelle overgrep er høyere enn for voksne.²⁴ Også dette taler for et høyere oppreisningsbeløp for barn sammenliknet med voksne.

²³ Se også *Psykotisk person I* (Rt. 2005 s. 104, avsnitt 34), *Sprengladning mot ekskone* (Rt. 2005 s. 289, avsnitt 42) og *Lekeapparat* (Rt. 2006 s. 61).

²⁴ Se også *Voldtekt* (Rt. 2003 s. 740) hvor førstvoterende uttalte at «et er ikkje tvilsamt at oppreisningsansvaret overfor mindreårige som blir valdtekte, må setjast høgare enn overfor voksne» (avsnitt 32).

2.2 Kronologi

Jeg skal i det følgende presentere kronologien i skl. § 3-5 og elementene som inngår i bestemmelsen. Dette forklares med hjelp av figur 1.

Figur 1. Elementene i skl. § 3-5

Figuren illustrerer vilkårene som er oppsatt i skl. § 3-5 første ledd. Skadevolder må ha utvist grov uaktsomhet eller forsett knyttet til skaden eller krenkelsen som er påført skadelidte (punkt 2.3). Videre må det være årsakssammenheng mellom krenkelsen og skaden (punkt 2.3). Om vilkårene er oppfylt må retten foreta en «kan»-vurdering for om oppreisning skal tilkjennes (punkt 2.4). Dersom retten svarer bekreftende på dette må retten foreta en rimelighetsvurdering ved utmålingen av erstatningen.²⁵

Det fremgår av skl. § 3-3 at «den som» har utført den aktuelle krenkelsen kan pålegges å betale oppreisning til fornærmede. Dette betyr at oppreisningsansvaret er personlig, og at skadevolder selv må betale den pålagte summen. Oppreisning er dermed ikke omfattet av pasientskadeloven²⁶ § 4 første ledd andre punktum. Dette fremgår av pasientskadelovens forarbeider, der departementet uttaler at oppreisningskrav har «preg av sanksjon», som «gjør at det ikke bør kunne fremmes etter pasientskadeordningen».²⁷

²⁵ Figuren er inspirert av Kjelland sin figur vist på forelesning, men er tilpasset mitt tema.

²⁶ Lov 15. juni 2001 nr. 53 om erstatning ved pasientskader.

²⁷ Innst. O. nr. 68 (2000–2001) nr. 4.

Arbeidsgiver kan heller ikke bli ansvarlig etter skl. § 2-1, for at en arbeidstaker har utført en krenkelse som omfattes av skl. § 3-3 i arbeidstiden. Dette ble avgjort i *Finholt* (Rt. 1913).²⁸ Det samme gjelder ansvarsforsikringsselskap etter yrkesskadeforsikringsloven²⁹ § 12. Dette har bakgrunn i at plikten til å betale oppreisningserstatning skal tjene som et pønalt formål, se punkt 2.1.

Oppreisning kan kreves av *fornærmede*, det vil si den som er direkte påvirket av skaden eller krenkelsen, jf. uttrykket «den fornærmede». Ut over dette kan en bestemt krets av tredjemenn, det vil si avdødes ektefelle, samboer, barn eller foreldre ha krav på oppreisning etter skl. § 3-5 første ledd, dersom skaden eller krenkelsen har medført død, jf. skl. § 3-5 andre ledd. Oppreisningen skal i disse tilfellene kompensere for sorg og savn etter avdøde.³⁰

Skl. § 3-5 inneholder to alternative situasjoner som kan gi rett til oppreisning. Det ene alternativet er hvor skadevolder har voldt skade på person, jf. bokstav a. Videre er det et alternativ at skadevolder forårsaker slik skade som fremgår av § 3-3, det vil si skader av psykisk eller sosial karakter, jf. bokstav b. I disse tilfellene er det selve krenkelsen som ligger til grunn for vurderingen av oppreisningskravet.³¹ Alternativene er uttømmende, og oppreisningserstatning kan dermed ikke tilkjennes om ikke et av alternativene er oppfylt.

Skl. § 3-5 oppstiller videre en rimelighetsvurdering. Oppreisningen utmåles skjønnsmessig, ut fra hva «retten finner rimelig». Lovteksten sier kun at oppreisningen skal gis for «den voldt tort og smerte og for annen krenking eller skade av ikke-økonomisk art», og gir ingen videre veiledning for hvor stor tyngde momentene skal tillegges ved utmålingen. Hvor stor vekt momentene skal tillegges må utledes fra rettspraksis. I *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532) la Høyesterett til grunn at utmålingen av oppreisningsbeløpet må bero på en bred skjønnsmessig vurdering av de konkrete forhold. De sentrale momentene som skal inngå i vurderingen av oppreisningsbeløpet er handlingens objektive grovhet, skadevolders skyld, fornærmedes subjektive opplevelse av hendelsen, og arten/omfanget av de påførte skadevirkningene, se *Normeringsdom I* (s. 536–537).

²⁸ Se også *Buhre* (Rt. 1937 s. 267) og *Omsorgssvikt* (Rt. 1995 s. 209).

²⁹ Lov 16. juni 1989 nr. 65 om yrkesskadeforsikring.

³⁰ Kjelland (2016b) s. 706.

³¹ Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 42.

Rimelighetsvurderingen skal baseres på både subjektive og objektive kriterier.³² Det vil si at retten både skal legge vekt på hva krenkelsen i et typisk tilfelle vil medføre av tort og svie, og hva krenkelsen har medført for det enkelte barnet i det konkrete tilfellet. Oppreisningen består av en engangssum, jf. «en slik engangssum» i første ledd. Skl. § 3-9 første punktum om terminbeløp kommer dermed ikke til anvendelse her.

Fornærmedes krav mot skadevolder kan fremmes som sivilt krav i forbindelse med straffesak, jf. straffeprosessloven (strpl.)³³ § 3 og kap. 29. Denne ordningen sparer partene og det offentlige for utgifter og påkjenninger. Dersom kravet ikke blir fremmet i straffesaken, vil skadelidt ha mulighet til å fremme kravet i sivilt søksmål.³⁴

Frifinnelse i straffesak utelukker ikke tilkjennelse av oppreisning, se *Karmøy* (Rt. 1999 s. 1363). Dette er fordi at beviskravene for å idømme straff er strengere enn å dømme tiltalte til å betale oppreisning, se for eksempel *One night stand* (LH-2009-204883). En 19 år gammel mann ble dømt for seksuelle overgrep mot en 13 år gammel jente. Lagmannsretten fant det ikke bevist at overgrepene hadde skjedd, og frikjente tiltalte på dette punkt. Tiltalte ble likevel dømt til å betale oppreisning til fornærmede.³⁵

2.3 Vilkår for oppreisning

Skl. § 3-5 oppstiller vilkår om at skadevolder har «voldt skade på person», jf. bokstav a, eller «tilføydd krenking eller utvist mislig atferd som nevnt i § 3-3». Alternativene er alternative og uttømmende. Om man bygger på a eller b er uten betydning for ansvarsetableringen.

Med *skade på person* menes fysisk og psykisk skade.³⁶ Andre *krenkinger* eller *mislig atferd* som omfattes av skl. § 3-5 er nevnt i skl. § 3-3. Skl. § 3-3 inneholder de aktuelle straffebestemmelsene som er nevnt i skl. § 3-5 som omhandler seksuelt misbruk av barn under 14 år og misbruk av barn mellom 14 og 16 år. Om straffebudene i § 3-3 kommer til anvendelse har dermed direkte betydning for om skl. § 3-5 første ledd bokstav b kan anvendes for krav på oppreisning.

³² Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 42.

³³ Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker.

³⁴ Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 41.

³⁵ Se også *Familievold III* (Rt. 2005 s. 1749).

³⁶ Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 40.

Strl. § 299 oppstiller tre alternative handlinger som har en strafferamme på opptil ti års fengsel. Straffebudet omfatter den som «har seksuell omgang med barn under 14 år», «får et barn under 14 år til å utføre handlinger som svarer til seksuell omgang med seg selv», eller «foretar kvalifisert seksuell handling med barn under 14 år». I forarbeidene er det uttalt at det sistnevnte alternativet omfatter «de mest alvorlige seksuelle handlingene, som ligger i grenseland mellom seksuell omgang og seksuell handling».³⁷

Strl. § 302 inneholder to handlinger med en strafferamme på opptil seks års fengsel. Straffebudet omfatter den som har «seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år» eller som «får et barn mellom 14 og 16 år til å utføre handlinger som svarer til seksuell omgang med seg selv».

Etter skl. § 3-5 første ledd bokstav a er det et krav om at konkret skade må påvises. Vilkåret omfatter både fysisk og psykisk skade. Det foreligger imidlertid ikke et krav om at skaden skal være varig, betydelig eller av medisinsk art for at oppreisning skal tilkjennegis.³⁸ I *Hjerneskode* (Rt. 2011 s. 769) la Høyesterett til grunn at oppreisning kan være aktuelt ved «fysisk smerte, angst og psykiske lidelser, plager og ulemper ellers, lengre sykehusopphold og hindring av normal livsutfoldelse» (avsnitt 20).

Et slikt krav om skade er ikke et vilkår etter bokstav b. I disse tilfellene er det selve krenkelsen som ligger til grunn for vurderingen av oppreisningskravet.³⁹ I utgangspunktet er det tilstrekkelig at barnet har opplevd «tort og smerte» som følge av overgrepet. Eventuelle skader vil imidlertid ha innvirkning ved utmålingen av oppreisningsbeløpet.⁴⁰

Uttrykkene *voldt* skade, *tilføyd* krenking og *utvist* mislig adferd viser at skl. § 3-5 oppstiller et årsakskrav. Det må være årsakssammenheng mellom skadevolders handling og skadelidtes fysiske eller psykiske skade, eller krenkelse. Det fremgår av rettspraksis at årsakskravet skal tolkes tilsvarende det alminnelige årsakskravet i erstatningsretten, se *Innflytningsfest i Askim* (Rt. 2014 s. 1134). Årsakskravet anses dermed oppfylt der skaden ikke ville ha skjedd om handlingen eller unnlåtelsen tenkes borte, se *P-pille II* (Rt. 1992 s. 64). Videre må skadefølgen ses som en ikke for fjern og avledet følge av handlingen, se *Rossnes* (Rt. 1997 s. 1).⁴¹

³⁷ Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) s. 442.

³⁸ Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 42.

³⁹ Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 42.

⁴⁰ Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 42.

⁴¹ Se også *Thelle* (Rt. 2000 s. 418) og *Nilsen* (Rt. 2001 s. 320).

Årsakrskravet kom også til uttrykk i *Ménerstatning* (Rt. 2003 s. 841) hvor Høyesterett la til grunn at «årsakssammenhengen mellom fornærmedes skader og de straffbare handlinger er udiskutabel» (avsnitt 14). Seksuelle overgrep mot barn foranlediges vanligvis ikke særskilte årsaksproblemer.

For å ha krav på oppreisning i henhold til skl. § 3-5 stilles det særskilte krav til ansvarsgrunnlaget. Bestemmelsen har oppsatt vilkår om at skadevolder må ha utvist kvalifisert skyld, ved at skadevolder har opptrådt forsettlig eller grovt uaktsomt. Skyldformene er likestilte. Det er ikke tilstrekkelig at skadevolder har utvist simpel uaktsomhet, og oppreisning kan ikke tilkjennes på bakgrunn av objektivt grunnlag, se *Stebarn* (Rt. 2013 s. 805). Vilkårene for å bli tilkjent oppreisning er dermed strenge. Det er skadelidte som har bevisbyrden for at skyldkravet er oppfylt.⁴²

Det er tilstrekkelig at forsettet eller uaktsomheten omfatter skadevolders handling. Skadefølgene behøver ikke omfattes av skadevolders forsett eller grove uaktsomhet for at skyldkravet skal være oppfylt, se *Akbari* (Rt. 1999 s. 887). I denne avgjørelsen hadde gjerningsmannen opptrådt på en truende måte slik at skadelidte forsøkte å flykte gjennom et vindu, hvor han falt og ble skadet. Selv om skadevolder ikke hadde utvist kvalifisert skyld i forbindelse med at skadelidte hoppet ut av vinduet, ble han oppreisningsansvarlig ettersom han hadde fremkalt situasjonen som førte til skadene.⁴³ Det samme ble lagt til grunn i *Sex-leketøy* (LB-2015-45874), hvor Høyesterett viste til Lødrup sin lærebok hvor det fremgår at «[d]et kreves ikke at skadefølgene omfattes av forsettet».⁴⁴ Saken omhandlet seksuelle overgrep mot et barn over en tidsperiode på ti år.

I strafferetten er hovedregelen at forsettet eller annen skyldform må dekke alle elementer i straffebudet for at straffebudet skal være dekket. Dette er begrunnet i at skadevolder må kunne bebreides for å ha handlet i strid med innholdet i straffebudet.⁴⁵ I visse tilfeller er det imidlertid ulike skyldkrav for de ulike elementene i gjerningsbeskrivelsen. Dette er fastslått i strl. § 25 andre ledd: «[e]r uvitenheten uaktsom, straffes handlingen når uaktsomt lovbrudd er straffbart». Dette kommer også til uttrykk i strl. § 307, som sier at uvitenhet om barnets riktige alder i forbindelse med strl. §§ 299–306 ikke fører til straffrihet, men mindre skadevolder ikke kan

⁴² Lødrup (2009) s. 523.

⁴³ Se også *Nesse* (Rt. 1997 s. 883).

⁴⁴ Lødrup (2009) side 523.

⁴⁵ Eskeland (2017) s. 318.

klandres for sin uvitenhet. I forarbeidene er det uttalt at kravet oppstiller et «særskilt strengt aktsomhetskrav hvor det er tilstrekkelig at tiltalte har utvist den letteste graden av uaktsomhet for å bli holdt ansvarlig for sin uvitenhet».⁴⁶ Kravet i skl. § 3-5 om forsett eller grov uaktsomhet gjelder dermed ikke skadevolders vurdering av barnets alder.

Også forsøk på utføring av seksuelle overgrep omfattes av skl. § 3-5. Dette ble avklart i *Stedatter* (Rt. 2011 s. 247). Dette følger også av strl. § 16 som uttaler at den som har hatt «forsett om å fullbyrde et lovbrudd som kan medføre fengsel i 1 år eller mer, og som foretar noe som leder direkte mot utføringen, straffes for forsøk». Det er dermed tilstrekkelig at skadevolder har hatt *forsett om å fullbyrde* en handling omfattet av strl. §§ 299 eller 302 og foretatt noe som *leder direkte mot utføringen* for at gjerningsbeskrivelsen skal være oppfylt.

Sinnssyke kan også bli ansvarlige etter skl. § 3-5, jf. § 1-3. Dette kom Høyesterett til i *Psykotisk person I* (Rt. 2005 s. 104), hvor førstvoterende uttalte at «[s]innssykdom utelukker ikke at den skadevoldende handling er forsettlig» (avsnitt 12). Lagmannsretten kom til samme konklusjon i *Pedofil* (LB-2001-231). En mann hadde ved flere anledninger utført seksuelle overgrep mot hans samboers åtte år gamle datter. De sakkyndige konkluderte med at skadevolder var sinnssyk på gjerningstidspunktet. Tiltalte ble likevel dømt til å betale oppreisningserstatning til barnet.

2.4 «Kan»-vurderingen

Det fremgår av skl. § 3-5 at retten *kan* tilkjenne oppreisning. Ordet «kan» forstås etter ordlyden slik at retten kan utøve et skjønn for om oppreisning skal tilkjennes. Verken rettspraksis eller juridisk teori gir et entydig svar på hvordan ordet skal tolkes.

Dagfinn Dahl skrev i sin bok fra 1933 at «[i]ngen skadelidt har etter norsk rett *krav* på oppreisning».⁴⁷ Dette fulgte Høyesterett opp i *Kjellerleilighet* (Rt. 2005 s. 1274), hvor førstvoterende uttalte at «[i]ngen har krav på oppreisning» (avsnitt 17). Samme år gikk Høyesterett i en annen retning og la til grunn at «oppreisning normalt *skal* gis», se *Psykotisk person I* (Rt. 2005 s. 104, avsnitt 52). Dette sa Lødrup seg enig i da han i sin oppreisningsartikkel fra 2006 skrev at «[e]r vilkårene først til stede, har skadelidte krav på oppreisning». Klargjøringen er at Høyesterett har lagt seg på den linjen fra *Psykotisk person I* (Rt. 2005 s. 104) om en pikkolo som ble stukket ned på Oslo Plaza. Høyesterett la til grunn at

⁴⁶ Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) s. 446.

⁴⁷ Dahl (1933) s. 102.

«oppreisning normalt skal gis når vilkårene for dette foreligger (avsnitt 52). Tingretten fulgte opp dette i THALD-2008-69400. To menn på 15 og 16 år ble dømt for seksuell omgang med en jente på 14 år. Retten la til grunn at «rettspraksis tilsier at det ... *skal* tilkjennes oppreisning» (uthevingen er i original), med henvisning til *Psykotisk person I*. Skadelidte har dermed krav på oppreisning dersom vilkårene er oppfylt og retten finner det rimelig.

Dersom vilkårene i skl. § 3-5 er oppfylt, kan retten likevel konkludere med at oppreisningserstatningen skal settes til null, dersom retten finner dette rimelig. Dette er tilfeller hvor skadevolder og skadelidte anses som jevnbyrdige i alder og utvikling, som var tilfellet i *Idrettstrener I* (Rt. 2002 s. 785). En mann på 20 år hadde hatt samleie med en jente på 13 år og ni måneder. Retten la vekt på at de involverte hadde vært i et langvarig kjæresteforhold, at aldersforskjellen kun var på seks år og tre måneder, og at tiltalte ikke på noen måte hadde utnyttet skadelidte. Jenta ble ikke tilkjent oppreisning.

3 Analyse av utmålingsmomenter

3.1 Oversikt

Jeg skal under dette punktet presentere momentene som skal tillegges vekt ved utmålingen av oppreisningserstatningen, jf. skl. § 3-5 første ledd andre punktum. De sentrale momentene ble presisert i *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532). Dommen anses som en prinsippdom, og var den første som slo fast dette. I *Grensepsykotisk* (Rt. 2013 s. 727) uttalte førstvoterende at uttalelsene i *Normeringsdom I* også skal legges til grunn i saker som gjelder seksuelle overgrep mot barn. Dommen har følgende overføringsverdi til oppgavens tema. Høyesterett la til grunn følgende:

«utmålingen av oppreisningen må tas utgangspunkt i en bred skjønnsmessig vurdering av hva det i det konkrete tilfelle vil være rimelig å tilkjenne. I denne vurdering må både de objektive og de subjektive sider ved forholdet inngå. De sentrale momenter vil måtte være [1] voldtektshandlingens objektive grovhet, [2] graden av skadevolderens skyld, [3] fornærmedes subjektive opplevelse av krenkelsen og [4] arten og omfanget av de skadevirkninger den har påført fornærmede.» (s. 536–537, min nummerering)⁴⁸

Ved overgrep mot barn skal det i tillegg legges vekt på handlingens art, hvor lang tid forholdet har pågått, om handlingen er et misbruk av slektskapsforhold, omsorgsforhold, avhengighetsforhold eller tillitsforhold, og om handlingen er begått på en særlig smertefull eller krenkende måte, jf. skl. § 3-5 første ledd andre punktum. Jeg skal videre gå nærmere inn på de enkelte momentene og illustrere hvordan Høyesterett har anvendt dem i ulike avgjørelser.

3.2 Handlingens objektive grovhet

Ved utmålingen skal det legges vekt på handlingens objektive side. Grove overgrep tilsier generelt høyere oppreisningserstatning enn mindre graverende overgrep. Handlingens objektive side omfatter handlingens art, tidsforløpet og om handlingen er begått på en særlig smertefull eller krenkende måte. Det har også betydning hvem som har utført overgrepene, det vil si om krenkelsen vil være et misbruk av slektskapsforhold, omsorgsforhold, avhengighetsforhold eller tillitsforhold, eller om overgrepet er foretatt av en som er jevnbyrdig i alder og utvikling.

⁴⁸ Se også *Hjernesgade* (Rt. 2011 s. 769, avsnitt 28), hvor dette er fulgt opp i nyere rettspraksis.

Retten tar ofte utgangspunkt i handlingens objektive side.⁴⁹ Høyesterett har lagt til grunn at krenkelsen isolert sett må være utgangspunktet for utmålingen. Dette ble presisert i *Stedatter* (Rt. 2011 s. 247). Førstvoterende uttalte at det «først og fremst vil være krenkelsens karakter som er avgjørende for utmålingen» (avsnitt 37). Saken omhandlet seksuell omgang mot seks barn under 14 år, deriblant hans stedatter. De andre fornærmede var hennes venninner.

Videre er det relevant for utmålingen hvilket straffebud som er overtrådt. Dette er fordi det må tas hensyn til det generelle straffenivået, og den utmålte straffen.⁵⁰ I *Familievold III* (Rt. 2005 s. 1749) uttalte førstvoterende at straffutmålingen vil kunne gi «en grov antydning av det nivå som en oppreisning bør ligge på» (avsnitt 26). Førstvoterende uttalte videre at straffutmålingen i stor grad vil «gjenspeile de momenter som også er av betydning ved utmåling av oppreisning» (avsnitt 26). Dette er et dynamisk moment som gjør at man må være oppmerksom på når det skjer en økning i strafferammen. Når dette skjer vil også oppreisningsnivået heves. Jo høyere strafferammen er, dess større er normalt behovet for gjenoppretting og kompensasjon, jf. argumentasjonsmåten i flere dommer fra Høyesterett. Dersom strl. § 299 er overtrådt tilsier dette en høyere oppreisningserstatning enn dersom strl. § 302 er overtrådt, ettersom strafferammen i strl. § 299 er høyere enn § 302.

3.2.1 Tidsmomentet

Tidsmomentet skal tillegges vekt ved utmålingen, se *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 352). Momentet har nær tilknytning til momentet som gjelder misbruk av slektskaps-, omsorgs-, eller tillitsforhold. Det er særlig i de tilfellene hvor skadevolder og skadelidte bor sammen at langvarige overgrep forekommer.

I saker hvor overgrep pågår over en lenger tidsperiode, står vi som regel ovenfor alvorlige overgrep. Jo lenger tidsperiode et barn blir utsatt for overgrep, desto mer graverende er forholdet. I *Incestdom III* (Rt. 1999 s. 745) la Høyesterett til grunn at «betydningen av tidsforløpet i incestsaker [må] avhenge av sakens alvor, det vil blant annet si hvor grove og hvor hyppige overgrepene har vært, og hvor lenge de har pågått» (s. 747). En far hadde seksuelt

⁴⁹ Kjelland (2016b) s. 710.

⁵⁰ Kjelland (2016a) s. 372.

misbrukt sin datter i 12–13 år fra hun var 5–6 år. Datteren ble tilkjent 150 000 (215 000) kroner i oppreisningserstatning.⁵¹

Et eksempel på en sak hvor overgrepene har skjedd hyppig over en lang tidsperiode er *Incestdom VII* (Rt. 2005 s. 1766). En far hadde utført seksuelle overgrep mot sin eldste datter og utøvet vold mot sin yngste datter. Det var snakk om langvarige seksuelle overgrep som hadde pågått i ti år. Overgrepene startet allerede i 3–4 års alder og forekom flere ganger i uken frem til jenta var 14 år. Det var videre snakk om meget alvorlige overgrep, hvor faren blant annet hadde ført hans penis inn i skjeden til sin datter og fått henne til å ta hans penis i munnen. Den eldste datteren ble tilkjent 300 000 (380 000) kroner i oppreisningserstatning, og den yngste datteren som ble utsatt for vold ble tilkjent 150 000 (190 000) kroner. Beløpet på 300 000 (380 000) kroner er et av de høyeste oppreisningsbeløpene som har blitt tilkjent av Høyesterett per dags dato.

Et eksempel hvor overgrepene ikke har foregått over en lenger tidsperiode er *Incestdom II* (Rt. 1997 s. 852). En far ble dømt for å ha hatt samleier med sin 14 år gamle datter. Førstvoterende uttalte at det ikke var snakk om «noe enkeltstående tilfelle, selv om det heller ikke er noe slikt langvarig forhold som er typisk for de alvorligste sakene om seksuelle overgrep mot barn» (s. 859). Uttalelsen kan tolkes slik at varigheten på overgrepene i den aktuelle saken ble tillagt vekt, og ble sammenliknet med avgjørelser der overgrepene har vært langvarige. Førstvoterende slo med denne uttalelsen fast at tilfeller hvor overgrep strekker seg over flere år typisk er de mest graverende. Datteren ble tilkjent 125 000 (185 000) kroner i oppreisning.

Avgjørelsene ovenfor viser at tidsmomentet er et tungtveiende moment ved utmålingen. Oppreisningsbeløpene som ble tilkjent i avgjørelsene er betydelig ulike. Avgjørelsene viser også at seksuelle overgrep mot barn objektivt sett er mer krenkende hvor overgrepene varer over en lang tidsperiode sett i forhold til overgrep som skjer én gang eller over en mindre tidsperiode.

3.2.2 Misbruk av slektskap, omsorgsposisjon, avhengighet eller tillit

Et moment som skal vektlegges ved utmålingen er i hvilken grad skadevolder har utnyttet sin maktstilling som voksen og misbrukt skadelidtes tillit.⁵² Det fremgår av forarbeidene at risikoen

⁵¹ Se også *Incestdom V* (Rt. 2001 s. 408).

⁵² Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 43.

for psykiske og sosiale skadevirkninger hos skadelidte er større jo nærmere forhold skadelidte har med skadevolder.⁵³ De fleste overgrepssaker er tilfeller av utnyttelse av slektskapsforhold eller annet tillitsforhold hvor skadevolder og skadelidte bor sammen.⁵⁴

Høyesterett sonderer mellom tilfeller der skadevolder misbruker sitt slektskaps- eller omsorgsforhold, og tilfeller hvor skadevolder misbruker et tillitsforhold. Dette gjenspeiles i oppreisningens størrelse. *Ménerstatning* (Rt. 2003 s. 841) er illustrerende. En 32 år gammel mann ble dømt for å ha tre samleier med en jente på 12 år. Høyesterett la vekt på at skadevolder hadde «oppnådd et tillitsforhold til skadelidte ved bruk av internettet» (avsnitt 61). Jenta ble tilkjent 75 000 (95 000) kroner i oppreisning.

Tillitsforhold (Rt. 2008 s. 1383) er også illustrerende. En mann ble dømt til fengsel i ett år og ni måneder for to tilfeller av seksuell omgang med en jente på sju år. Mannen hadde på tidspunktet et forhold med jentas mor, og skadevolder utførte overgrepene under besøk hjemme hos dem. I denne dommen la retten vekt på at overgrepene hadde skjedd i barnets hjem, og at fornærmede hadde utnyttet sin maktposisjon. Jenta ble tilkjent 75 000 (88 000) kroner i oppreisning.

Momentet ble også tillagt vekt i avgjørelsene som ble omtalt i punkt 3.2.1. Sett i sammenheng viser avgjørelsene at oppreisningsbeløpene generelt er høyere hvor skadevolder er en omsorgsperson eller slektskapsperson, enn der overgrepet er brudd på et tillitsforhold. Dette viser at momentet kan være av stor betydning for oppreisningsbeløpets størrelse, hvor overgrep utført av en omsorgs- eller slektskapsperson i større grad er graverende enn en tillitsperson.

3.2.3 Handlinger utført på en særlig smertefull eller krenkende måte

Dersom overgrepene er utført på en særlig smertefulle og/eller krenkende måte skal dette vektlegges ved utmålingen. Seksuelle overgrep er isolert sett graverende, og i de fleste tilfeller smertefulle. Momentet gir dermed mulighet for å tilkjenne et høyere oppreisningserstatning dersom overgrepet er *særlig smertefullt* eller *særlig krenkende*. Momentet er sjeldent nevnt eksplisitt i Høyesteretts avgjørelser. Høyesterett har likevel uttalt seg på måter hvor det kan antas at momentet er vektlagt.

⁵³ Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 11.

⁵⁴ Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 43.

Incestdom IV (Rt. 2001 s. 408) er illustrerende. En bestefar ble dømt for å ha misbrukt sitt barnebarn fra hun var fire til 14 år gammel. Overgrepene var svært grove. Bestefaren førte flere ganger fingre i og gjennom skjedeåpningen til jenta, og minst én gang i anus. Han berørte også underlivet til jenta med sin penis hvor han gjorde samleieliknende bevegelser og brukte barnebarnets hånd til å masturbere ham.

I tillegg til bestefarens hyppige seksuelle misbruk av datteren, ble det involvert en hund ved en anledning. Bestefaren hadde ført en hund sitt erigerte kjønnsorgan inn i jentas vagina, hvor den i flere minutter utførte parringsbevegelser. Bestefaren onanerte samtidig. Høyesterett la til grunn at «[o]vergrepene har vært usedvanlig nedverdiggende og smertefulle» og at han «legger vesentlig vekt på det særlig grove overgrepet som fant sted ved bruk av hund» (s. 410).

Incestdom III (Rt. 2000 s. 2086) er også et eksempel på at overgrepet var særlig krenkende, ved at overgrepet ble filmet. Også dets risiko for spredning ble tillagt vekt. Førstvoterende uttalte at «[d]et innebærer ytterligere en støtende krenkelse at forholdet er filmet og lagt ut på Internettet, og derved har fått en spredning som det ikke vil være mulig å kontrollere» (s. 2089). Høyesterett har i avgjørelsene syntes å vektlegge momentene i skjerpene retning. Med andre ord kan dette momentet være av avgjørende vekt i utmålingen.

3.2.4 Jevnbyrdighet i alder og utvikling

Skadevolders alder og utvikling skal tillegges vekt ved utmålingen av oppreisningsbeløpet. Dersom skadevolder og skadelidte anses relativt like i alder og utvikling, er oppreisningsbeløpene stort sett moderate. Momentet synes å være av formidlende karakter.

Det fremgår av strl. § 308 at straff etter strl. §§ 299 og 304 kan falle bort eller settes under minstestrafen dersom partene omtrent er jevnbyrdig i alder og utvikling. Bestemmelsen er en «kan»-regel og hvert tilfelle må vurderes konkret.⁵⁵ Bestemmelsen har sin bakgrunn i rimelighetshensyn. I forarbeidene er det gitt følgende begrunnelse: «Undertiden kan det forekomme tilfelle av utuktig omgjengelse hvor den ene part er litt under 14 år og den annen part like over denne aldersgrense, som også danner grensen for den kriminelle lavalder (jf. § 46). Når det er ubetydelig aldersforskjell, vil det ikke være rimelig å straffe den part som ligger

⁵⁵ Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) s. 57.

like over den kriminelle lavalder».⁵⁶ I *Jevnbyrdighet* (Rt. 2005 s. 1651) la Høyesterett til grunn at «det må foreligge særlige forhold for at det skal bli idømt straff der de som hadde den seksuelle omgangen, var omtrent jevnbyrdige i alder og utvikling» (avsnitt 13).

Idrettstrener I (Rt. 2002 s. 785) er illustrerende. En mann ble dømt til ett års fengsel for å ha hatt minst ti samleier med en jente på 13 år og ni måneder. Retten la vekt på at aldersforskjellen var liten, at det handlingene ikke bar preg av utnyttelse, og at partene hadde hatt et langvarig kjæresteforhold. Fornærmede ble ikke tilkjent oppreisning.

3.3 Skadevolders skyld

Graden av skadevolders skyld er også et moment ved utmålingen. Momentet er et utslag av hensynet om at oppreisningen skal gjenspeile samfunnets misbilligelse av seksuelle krenkelser mot barn.⁵⁷ Større grad av skyld taler isolert sett for et høyere oppreisningsbeløp. Momentet er forankret i høyesterettspraksis, se for eksempel *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532).

Det vil være av betydning om skadevolder har opptrådt grovt uaktsomt eller forsettlig, se *Tilsynsvakt* (Rt. 2006 s. 743).⁵⁸ I de aller fleste tilfeller av overgrep mot barn står man imidlertid ovenfor forsettlige handlinger.

Grovt forsett er definert i strl. § 23 andre ledd, der det heter at «[u]aktsomheten er grov dersom handlingen er svært klanderverdig og det er grunnlag for sterk bebreidelse». I *Advokat* (Rt. 1989 s. 1318) la Høyesterett til grunn det må være snakk om en handling som kan «karakteriseres som grov uaktsom», «representere et markert avvik fra vanlig forsvarlig handlemåte» og «dreie seg om en opptreden som er sterkt klanderverdig» (s. 1322).⁵⁹

Videre er forsettsbegrepet nedfelt i strl. § 22, der det heter at forsett foreligger når noen begår en handling som dekker gjerningsbeskrivelsen i et straffebud «med hensikt», «med bevissthet om at handlingen sikkert eller mest sannsynlig dekker gjerningsbeskrivelsen», eller «holder det for mulig at handlingen dekker gjerningsbeskrivelsen, og velger å handle selv om det skulle være tilfellet».

⁵⁶ Straffelovrådets innstilling om Revisjon av straffelovens bestemmelser om forbrytelser mot sedeligheten, angitt 17. mars 1960 VIII s. 31–32.

⁵⁷ Kjelland (2016b) s. 713.

⁵⁸ Se også *Lekestativ* (Rt. 2006 s. 61) og *Familievold III* (Rt. 2005 s. 1749).

⁵⁹ Se også *DnB Kort* (Rt. 2004 s. 499), *Parkeringslomme* (Rt. 2009 s. 6) og *Lavangsdalen* (Rt. 2008 s. 1360).

Ved vurderingen av om det foreligger forsett må det tas utgangspunkt gjerningsmannens handlinger og atferd, som kan belyse hvordan gjerningsmannen tenkte da vedkommende utførte handlingene.⁶⁰ Det kan videre skilles mellom ulike grader av skyld innenfor forsett. Skyldkravet skjerpes der skadevolder har planlagt overgrepet på forhånd. Dette var tilfellet i *Foldekniv* (Rt. 2013 s. 601). Førstvoterende fant «særlig grunn til å fremheve den systematiske og planmessige karakteren av overgrepene, samt utnyttelsen av flere og svært unge jenter» (avsnitt 52).

Stedatter (Rt. 2011 s. 247) er også illustrerende. Førstvoterende uttalte at skadevolder «over lang tid og gjennom forskjellige virkemidler» hadde «etablert et rutinemessig mønster av overgrep mot mindreårige barn i den hensikt å tilfredsstille seg selv seksuelt» (avsnitt 39). Det ble i disse avgjørelsene vektlagt i skjerpene retning at domfelte hadde planlagt overgrepene på forhånd, og brukt ulike virkemidler for egen tilfredsstillelse.

3.4 Skadefølger

3.4.1 Potensielle skader

Videre er skadelidtes skadevirkninger et moment i helhetsvurderingen. Momentet er utslag av kompensasjonshensynet. Momentet kom til uttrykk i *Psykotisk person II* (Rt. 2010 s. 1203) hvor retten la til grunn at «Oppreisningserstatningen fastsettes etter en skjønnsmessig helhetsvurdering, der det skal legges vekt på...omfanget av de påførte skadevirkninger» (avsnitt 39). I *Grensepsykotisk* (Rt. 2013 s. 727) viste førstvoterende til *Psykotisk person II* og uttalte at «[d]isse momenter gir etter mitt syn også veiledning for utmålingen i saker som gjelder seksuelle overgrep mot barn» (avsnitt 36). Momentet ble også tillagt vekt i *Normeringsdom III* (Rt. 2011 s. 743). Førstvoterende uttalte at handlingen er «særlig skremmende for barn, og skadepotensialet er enda større enn for voksne» (avsnitt 22).

Det har vært forsket mye på hvilke skadevirkninger som kan oppstå som følge av seksuelle overgrep. Barn som blir utsatt for seksuelle overgrep vil ofte utvikle langvarige og alvorlige somatiske, psykosomatiske, psykiske og sosiale skadevirkninger.⁶¹ Dette kan videre føre til konsentrasjonsproblemer og skolevansker.⁶² Videre kan barn oppleve negativt selvbylde,

⁶⁰ Andenæs (2016) s. 240.

⁶¹ Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 44.

⁶² Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 44.

seksuelle problemer, isolasjon, smertetilstander, søvnvansker, suicidalitet og manglende tillitt til andre mennesker m.m.⁶³

Skadevirkningene kan variere og avhenger av flere faktorer. Slike faktorer er for eksempel alder ved overgrepstidspunktet, hvor mange og hvem som har utført overgrepet/overgrepene, overgrepenes utstrekning over tid, bruk av vold og trusler og overgrepenes alvorlighetsgrad.⁶⁴ Det er særlig tre faktorer som kan bidra til å øke risikoen for slike skadevirkninger: desto nærmere relasjon det er mellom overgriperen og barnet, jo yngre barnet er og jo lengre overgrepene har pågått.⁶⁵

3.4.2 Faktiske skader

I utgangspunktet er det tilstrekkelig at skadelidte har opplevd «tort og smerte» som følge av overgrepet. Eventuelle skader som følge av krenkelsen vil imidlertid ha innvirkning ved vurderingen av oppreisningsbeløpet.⁶⁶ I tilfeller hvor skadelidte har blitt skadet som følge av krenkelsen, omfattes både primærskader og sekundærskader av skl. § 3-5, se *Sprengladning mot ekskone* (Rt. 2005 s. 289). I denne saken ble en mann dømt for drapsforsøk ved å ha plassert en sprengladning i ekskona sin bil.

Et eksempel på et tilfelle hvor Høyesterett vektla skadelidtes *konkrete skadevirkninger* er *Incestdom V* (Rt. 2001 s. 408). Skadelidte fikk alvorlige skadevirkninger som følge av krenkelsene. Se nærmere beskrivelse av saksforholdet under punkt 3.2.3. I den sakkyndiges erklæring ble det uttalt at «[g]raden av psykiatrisk sykdom hos B er svært alvorlig» (s. 410). Førstvoterende uttalte at det legges «betydelig vekt på at fornærmede som følge av overgrepene har fått alvorlige skader» (s. 411). Skadelidte var på domstidspunktet preget av angst og depresjon, mareritt, og tilfeller av sengevæting. Hun har videre gjennomført seks alvorlige selvmordsforsøk. Den medisinske invaliditeten ble satt til 80 prosent.

I *Skogsbilvei* (Rt. 2004 s. 1068) uttalte førstvoterende derimot at en generell risiko for skader «bør få betydning ved fastsettingen av oppreisningserstatningen, og uten at det vanligvis vil være behov for å gå nærmere inn på hvordan utviklingen for den unge i den konkrete saken har vært eller kan ventes å bli» (avsnitt 35). Dette ble fulgt opp i *Grensepsykotisk* (Rt. 2013 s. 727),

⁶³ Sosial- og helsedirektoratet (2003) s. 12.

⁶⁴ Sosial- og helsedirektoratet (2003) s. 12.

⁶⁵ Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 11–12.

⁶⁶ Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 42.

hvor førstvoterende uttalte at det ikke var nødvendig å gå nærmere inn på skadelidtes «ikke ubetydelige skader» (avsnitt 41). På bakgrunn av dette kan det synes at Høyesterett mener det er tilstrekkelig å vurdere den generelle skaderisikoen ved utmålingen, og ikke gå inn på de konkrete skadevirkningene. En slik bedømmelse kan føre til at skadevirkningene til skadelidte ville få en større rolle ved utmålingen av erstatningen, mens overgrepets objektive grovhet ville havnet mer i bakgrunnen, se *Badeparken i Sandefjord* (Rt. 2012 s. 1773).

Basert på fremstillingen ovenfor, er ikke rettskildene entydige angående spørsmålet om konkrete skadevirkninger skal tillegges vekt ved utmålingen, eller om det er tilstrekkelig å ta hensyn til den generelle risikoen. Forarbeidene taler for at konkrete skadevirkninger skal tillegges vekt ved utmålingen. Høyesterettspraksis viser derimot at det er tilstrekkelig å vektlegge den generelle risikoen for skadevirkninger. Høyesterett har likevel valgt å gå inn på konkrete skadevirkninger i flere drøftelser, se *Incestdom VII* (Rt. 2005 s. 1766) og *Incestdom V* (Rt. 2001 s. 408) som vist ovenfor. Høyesterett har også oppnevnt sakkyndige til å vurdere skadeomfang og årsakssammenheng mellom krenkelsen og skaden, se *Incestdom II* (Rt. 1997 s. 852). Det er på bakgrunn av dette vanskelig å konkludere hva som er gjeldende rett, ut over at den generelle risikoen for skadevirkninger skal vektlegges.⁶⁷

3.5 Fornærmedes subjektive opplevelse

3.5.1 Generelt

Også fornærmedes subjektive opplevelse har betydning for utmålingen. Det kan være betydelige forskjeller mellom hver enkelt skadelidts opplevelse av krenkelsen, både da det skjedde, og i ettertid. Respekten for menneskers individualitet tilsier at dette bør det tas hensyn til. Dette ble gjort i *Familievold VI* (Rt. 2014 s. 392). Høyesterett la til grunn at det skal tas hensyn til «fornærmedes subjektive opplevelse av krenkelsen» (avsnitt 29). Momentet skal også tillegges vekt i saker hvor barn er utsatt for seksuelle overgrep, se *Grensepsykotisk* (Rt. 2013 s. 727, avsnitt 36). Jo mer belastende krenkelsen er for skadelidte, desto større er behovet for kompensasjon.

Fornærmedes opplevelse av handlingen kan ofte være vond, både fysisk og psykisk. Fysisk smerte vil spesielt kunne oppleves ved inntrengning av penis i skjede og i analåpning. Oralt

⁶⁷ Kjelland er enig i at rettskildene ikke er entydige, jf. telefonsamtale med Kjelland 22.05.2017.

samleie vil også kunne være smertefullt.⁶⁸ Fysisk smerte kan også oppleves uten inntrengning, for eksempel ved «ytre samleie», det vil si gnidning av penis mot ytre skjønnsorganer.⁶⁹

Det vil også kunne oppleves psykisk vondt å bli utsatt for en seksuell krenkelse. Dette gjelder spesielt dersom skadevolder er en omsorgsperson eller annen nærstående som skadelidte har tillit til. Dersom barnet og skadevolder bor i samme hus vil ikke barnet føle seg trygg i sitt eget hjem, som isolert sett er en belastning.⁷⁰

3.5.2 Sårbarhetsprinsippets rekkevidde

Hvis en skadelidt har en særlig sårbarhet på forhånd av krenkelsen, må dette tas hensyn til ved oppreisningsutmålingen. Skadevolder må ta skadelidte som han eller hun er. Kjelland bruker kortformen *sårbarhetsprinsippet*.⁷¹ Prinsippet bygger på rettferdighetsbetraktninger: «Det ville stride mot rettsfølelsen å nekte erstatning fordi skadelidte var svekket av sykdom eller alderdom. Disse skadelidte er snarere fremhevet som en gruppe som bør gis en særskilt beskyttelse».⁷² Det er uavklart hvor langt sårbarhetsprinsipper rekker i oppreisningsvurderingen.⁷³ Den økende vekten av gjenoppsettelseshensynet kan tilsi at sårbarhetsprinsippet bør komme til anvendelse. Dette gjelder spesielt for barn, som er særlig sårbare individer. Ut fra et historisk perspektiv synes gjenoppsettelseshensynet å ha fått en økt betoning.⁷⁴

Sårbarhetsprinsippet kom til uttrykk i *Familievold V* (Rt. 2010 s. 949). Høyesterett la til grunn at «C [barnet] på grunn av sin alder har vært mer følsom for skadevirkninger av mishandlingen enn moren, noe som også har vist seg å være tilfelle, er jeg enig i en slik differensiering» (avsnitt 33). Det ble også tatt hensyn til skadelidtes særlige sårbarhet i *Tilsynsvakt* (Rt. 2006 s. 743), hvor fornærmede hadde før sin adopsjon til Norge hatt en traumatisk barndom. Det samme ble gjort i *Tillitsforhold* (Rt. 2008 s. 1383) hvor Høyesterett vektla skadelidtes særlige sårbarhet.

⁶⁸ Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 43.

⁶⁹ Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 43.

⁷⁰ Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 44.

⁷¹ Kjelland (2008) s. 46–47.

⁷² Kjelland (2008) s. 58.

⁷³ Kjelland (2016b) s. 712.

⁷⁴ Se *Bilbelte* (Rt. 2005 s. 887), *Vorspiel* (Rt. 2008 s. 453), *Sør-Aurdal* (Rt 2014 s. 1192) og *Identifikasjon II* (Rt. 2015 s. 141).

Skadevolder hadde flyttet inn til fornærmedes mor kort tid etter samlivsbruddet med barnas far.⁷⁵

3.6 Økonomisk stilling

3.6.1 Skadevolders økonomi

Det har vært uenighet om skadevolders økonomi skal være et moment ved utmålingen. Temaet ble nærmere diskutert i Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 44, hvor det heter at skadevolders økonomiske stilling må vike for kompensasjonshensynet. Skadelidtes behov for kompensasjon anses dermed viktigere enn skadevolders økonomiske stilling. I *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532) hadde Høyesterett samme forståelse, og la til grunn at skadevolders økonomi «skal være uten betydning for utmålingen av erstatningen» (s. 537).⁷⁶

Skadevolders økonomi bør imidlertid tillegges noe vekt ved store oppreisningsbeløp, der skadevolder ikke vil ha en realistisk mulighet for å innfri kravet, se *Giftdrap* (Rt. 2002 s. 481). I *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532) ble det videre lagt vekt på skadevolders svake økonomi med hensyn til hans tilbakeføring i samfunnet. Høyesterett la til grunn at «[h]er som ellers vil det kunne være rimelig å se hen til hvilket oppreisningsbeløp gjerningsmannen har økonomisk evne til å bære, og til at betalingsforpliktelsen ikke unødig skal vanskeliggjøre hans tilpasning til normale livsforhold når straffen er sonet» (s. 537).⁷⁷

Skadevolders gode økonomi taler i motsatt retning, og tilsier et høyere erstatningsbeløp, se *Parkeringslomme* (Rt. 2009 s. 6).⁷⁸ Dette har sammenheng med kompensasjonshensynet, hvor skadelidtes behov for kompensasjon er i fokus.

⁷⁵ Se også *Rosnes* (Rt. 1997 s. 1) hvor førstvoterende uttalte at «[h]ovedregelen er da at skadevolderen må ta skadelidte som hun er» (s. 8).

⁷⁶ Se også *Incestdom II* (Rt. 1997 s. 852), *Ménerstatning* (Rt. 2003 s. 841, avsnitt 60) og *Familievold III* (Rt. 2005 s. 1749, avsnitt 42).

⁷⁷ Se også *Giftdrap* (Rt. 2002 s. 481, s. 485), *Drapsdom I* (Rt. 2001 s. 274, s. 278) og *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532, s. 537).

⁷⁸ Se også *Giftdrap* (Rt. 2002 s. 481).

3.6.2 Skadelidtes økonomi

Når det gjelder skadelidtes økonomiske stilling, har den alminnelige oppfatningen vært at skadelidtes økonomi ikke skal tillegges vekt ved utmålingen.⁷⁹ Det fremgår imidlertid av forarbeidene at «skadelidtes økonomiske evne [skal] tillegges en viss vekt ved utmålingen, særlig når det kan være tale om utmåling av høye oppreisningsbeløp».⁸⁰ Det er per i dag ikke avklart i hvilken grad det er adgang til å tillegge momentet vekt ved utmålingen.

⁷⁹ Se f.eks. Lødrup (2006) s. 230 og Nygaard (2007) s. 167.

⁸⁰ Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 47, jf. s. 44.

4 Analyse av typetilfeller

4.1 Begrunnelse for utvalget

Jeg har valgt å ta for meg fire ulike typetilfeller. Typetilfellene er delt inn etter likheter i saksforholdet. Jeg skal gjennomgå flere avgjørelser innenfor hvert typetilfelle, presentere momentene som retten har anvendt, og hvilke momenter som har vært avgjørende for oppreisningens størrelse. Jeg velger å presentere avgjørelsene først, for så å foreta en syntetisering til slutt.

Typetilfelle 1 omfatter tilfeller hvor barn blir utsatt for overgrep av et familiemedlem i oppstigende linje. Typetilfelle 2 omfatter tilfeller hvor skadevolder har utnyttet etablert kontakt for å oppnå seksuell kontakt med barn. Typetilfelle 3 gjelder overgrep over Internett. Det foreligger ingen høyesterettsavgjørelser som omtaler et slikt tilfelle. Ettersom temaet er såpass aktuelt har jeg likevel valgt å analysere avgjørelser fra lagmannsretten og tingretten, for å undersøke hvordan rettsbildet er i dag. Typetilfelle 4 omfatter tilfeller hvor skadevolder er ung, og hvor skadevolder og skadelidte anses jevnbyrdig i alder og utvikling.

4.2 Misbruk av relasjon

4.2.1 Misbruk av slektskapsforhold

Tilfeller hvor skadevolder har misbrukt sitt slektskapsforhold for å gjennomføre overgrep mot barn er det groveste og mest forekommende typetilfellet. I dette avsnittet skal jeg foreta en analyse av seks høyesterettsavgjørelser som omhandler slike tilfeller. Avgjørelsene omhandler incest i nedstigende linje.

Typetilfellet har nær tilknytning til overgrep som har foregått over en lengere tidsperiode. Jeg vil derfor behandle disse under samme typetilfelle. Avgjørelsene kan deles opp i to kategorier; overgrep som har pågått over en lang tidsperiode, og overgrep foregått over en kort tidsperiode. De fleste tilfeller hvor skadelidte er utsatt for overgrep av en slektning, pågår over en lenger tidsperiode. Omvendt er det ofte slik at langvarige overgrep er utført av en nærstående, da det ofte er disse som har mulighet til å utføre slike overgrep.

4.2.1.1 Overgrep utført over en lang tidsperiode:

Høyesterett har i to avgjørelser tilkjent skadelidte 300 000 kroner i oppreisningserstatning, se *Incestdom V* (Rt. 2001 s. 408) og *Incestdom VII* (Rt. 2005 s. 1766). I *Incestdom V* (Rt. 2001 s. 408) utførte en bestefar flere svært graverende overgrep mot sitt barnebarn. Overgrepene foregikk over en periode på ti år. Saksforholdet er nærmere beskrevet i punkt 3.2.3. Barnebarnet ble tilkjent 300 000 (400 000) kroner i oppreisning. Høyesterett la til grunn at «[o]vergrepene har vært usedvanlig nedverdiggende og smertefulle, og innebærer et massivt tillitsbrudd overfor et barnebarn». Høyesterett la videre «vesentlig vekt på de massive overgrep som har foregått over en lang periode» (s. 410). Høyesterett la også vekt på skadelidtes skadevirkninger og at det var snakk om svært graverende overgrep.

Også i *Incestdom VII* (Rt. 2005 s. 1766) ble skadelidte tilkjent 300 000 kroner i oppreisningserstatning. Faren hadde utført svært alvorlige overgrep mot sin datter over en tidsperiode på omtrent ti år. Saksforholdet er nærmere beskrevet under punkt 3.2.1. De seksuelle overgrepene startet da datteren var tre–fire år gammel og varte frem til hun var 14 år. Faren hadde blant annet ført hans penis inn i skjeden hennes og fått henne til å ta hans penis i munnen. Høyesterett la vekt på at overgrepene var utført av en av omsorgspersoner hun har vært mest avhengig av. Høyesterett la også vekt på tidsmomentet, at overgrepene har skjedd jevnlig, at overgrepene var svært graverende og skadelidtes skadevirkninger. Jenta ble tilkjent 300 000 (378 000) kroner i oppreisning.

Saksforholdene presentert ovenfor er av svært graverende karakter. Avgjørelsene har til felles at overgrepene pågikk i omtrent ti år, og at overgrepene startet i svært ung alder (3–4 år). Avgjørelse representerer svært grove overgrep, som også gjenspeiles i oppreisningsbeløpenes størrelse. Oppreisningsbeløpene ble tilkjent i avgjørelsene er på den øvre del av skalaen av oppreisningsbeløp som er tilkjent av Høyesterett frem til i dag. Dette viser at situasjoner hvor et barn blir misbrukt av en slektning eller annen omsorgsperson over en lang tidsperiode er svært graverende.

Det er videre flere avgjørelser som omhandler tilfeller hvor skadevolder har et slektskapsforhold med skadelidte. *Incestdom IV* (Rt. 2000 s. 2086) er illustrerende. En far ble dømt for å ha utført svært grove seksuelle overgrep mot sin datter over en tidsperiode på fem år, fra hun var åtte til 13 år gammel. Han hadde videre utført utuktige handlinger mot tre andre jenter under 14 år. Overgrepene mot datteren bestod i at faren førte inn sin penis, dildo(er) og

fingre inn i skjeden til datteren. I tillegg hadde han har fått datteren til å suge/slikke hans penis og masturbere ham. Han slikket og/eller masturberte hennes kjønnsorgan og fikk henne til å føre en dildo inn i skjeden. Overgrepene mot de øvrige jentene bestod i at han masturberte dem. Videre hadde faren filmet og tatt bilder av overgrep utført mot datteren, og delt disse på Internett i bytte mot liknende materiale.

Høyesterett la til grunn at «[o]vergrepene mot datteren er særdeles grove» (s. 2089). Også i denne saken trakk Høyesterett frem tidsmomentet og barnets skadevirkninger. Datteren ble tilkjent 200 000 (274 000) kroner i oppreisning. Til forskjell fra *Incestdom V* (Rt. 2001 s. 408) og *Incestdom VII* (Rt. 2005 s. 1766) pågikk det seksuelle misbruket i fem år. Dette gjenspeiles i oppreisningsbeløpene.

I *Incestdom VI* (Rt. 2003 s. 214) ble en far dømt for å utføre seksuelle overgrep mot sine tre døtre, og for å ha misbrukt sin stilling som prest for å oppnå seksuell omgang med en voksen kvinne. Overgrepene mot den eldste datteren foregikk over en tidsperiode på 8–9 år, fra datteren var fem år til hun var 13–14 år gammel. Overgrepene skjedde minst en gang i måneden. Overgrepene bestod i at faren befølte datteren på underlivet, ført fingre inn i skjede- og analåpning, og fått datteren til å masturbere ham. Faren hadde videre gnidd sitt kjønnsorgan mellom datterens kjønnslepper, og ved noen tilfeller fått sædavløsning.

Overgrepene mot de to yngste døtrene skjedde over en tidsperiode på to år. Høyesterett påpekte at de yngste døtrene ikke hadde blitt utsatt for like omfattende misbruk som den eldste datteren. Overgrepene mot den mellomste datteren bestod i at faren har stukket fingre inn i skjedeåpningen og anus, samt at han fikk datteren til å masturbere ham. Overgrepene mot den yngste datteren bestod i gjensidig masturbering. Det ble lagt til grunn at dette skjedde minst ved to anledninger.

Ved utmålingen vektla Høyesterett at det seksuelle misbruket var langvarig samt de alvorlige skadevirkningene som spesielt hadde rammet den eldste datteren. Den eldste datteren ble tilkjent 200 000 (255 000) kroner i oppreisning, mens de yngste ble tilkjent 150 000 (190 000) kroner.

Oppreisningsbeløpet i *Incestdom I* (Rt. 1993 s. 1157) er betydelig lavere enn beløpene i avgjørelsene ovenfor. En far ble dømt til fire år og seks måneder ubetinget fengsel for å ha seksuelt misbrukt sin datter over en tidsperiode på omtrent syv år, fra hun var ni til 16 år

gammel. Ved de fleste tilfellene hadde tiltalte gnidd sin penis mot datterens kjønnsorgan. Faren hadde også ført sine fingre inn i datterens skjede og masturbert henne, samt at han har fått henne til å masturbere ham. Faren utnyttet videre datteren ved at han lagde lyder da det var mørkt slik at hun ville søke tilflukt hos han. Høyesterett beskrev overgrepene som omfattende og vedvarende, hvor overgrepene hadde pågått jevnlig. Overgrepene bestod i samleie og andre forhold som ligger nært opp til samleie. Høyesterett viste til lagmannsrettens drøftelse som la til grunn at skadevolders handlinger innebar «grove tillitsbrudd mot datteren». Datteren ble tilkjent 75 000 (120 000) kroner i oppreisning.

4.2.1.2 Overgrep over en kort tidsperiode:

Incestdom II (Rt. 1997 s. 852) illustrerer et overgrep over en kortere tidsperiode. En far ble dømt for å ha hatt samleier med sin 14 år gamle datter. Samleiene ble begått i sommerferien i 1992 på ulike hoteller. Overgrepene bestod i at faren hadde befølt datterens kjønnsorganer, stukket en finger i hennes skjede, hatt flere samleier og ved en anledning oralsex.

Høyesterett la vekt på at overgrepene var utført av skadelidtes biologiske far. Førstvoterende uttalte at

«Vi står overfor et meget graverende forhold. Handlingene er i seg selv alvorlige og overgriperen er fornærmedes biologiske far. Det dreier seg ikke om noe enkeltstående tilfelle, selv om det heller ikke er noe slikt langvarig forhold som er typisk for de alvorligste sakene om seksuelle overgrep mot barn.» (s. 859)

På bakgrunn av dette kan vi se at Høyesterett har presisert at forholdet var meget graverende selv om det ikke var snakk om et misbruk. Datteren ble tilkjent 75 000 (111 000) kroner i oppreisningserstatning.

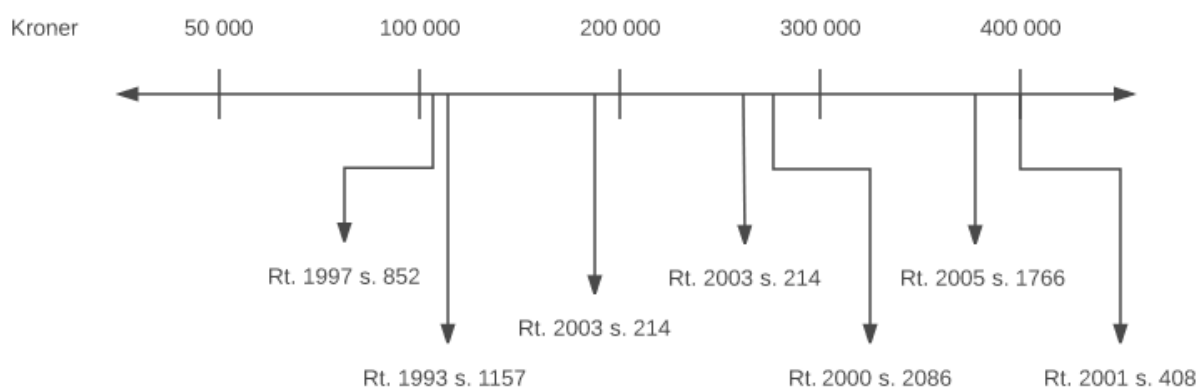
Avgjørelsene presentert i typetilfellet viser at det er de objektive momentene som står i fokus ved utmålingen av oppreisningsbeløpene. Tidsforløpet, hyppigheten, overgriperers stilling som slektskapsperson, og skadevirkninger blir særlig fremhevet i avgjørelsene ovenfor. Skadelidtes subjektive opplevelse av hendelsen blir lite omtalt.

Oppreisningsbeløpet i *Incestdom I* (Rt. 1993 s. 1157) er betydelig lavere sammenliknet med de øvrige avgjørelsene i dette typetilfellet. Det må antas at dette har sammenheng med lovendringen som trådte i kraft med bakgrunn i lovendringen tidlig på 90-tallet, som tok sikte

på å skjerpe samfunnets misbilligelse av seksuelle handlinger mot barn, og øke nivået oppreisningsnivået ved seksuelle overgrep mot barn. Avgjørelsen viser dermed at oppreisningsbeløpene har blitt oppjustert i samsvar med lovgivers intensjon.

Videre er beløpet som ble tilkjent i *Incestdom II* (Rt. 1997 s. 852) betydelig lavere enn avgjørelsene hvor overgrepene har foregått over en lang tidsperiode. Dette viser at tidsmomentet er et tungtveiende moment, som er avgjørende for oppreisningsbeløpet.

Oppreisningsbeløpene som er blitt tilkjent i avgjørelsene viser at seksuelle overgrep mot barn som er utført av slektskapsperson blir fremhevet som særlig graverende, og blir tillagt stor vekt ved oppreisningsutmålingen. Det er i slike tilfeller Høyesterett har tilkjent høyest erstatning frem til i dag.

Figur 2. Oppreisningserstatning tilkjent i typetilfelle 1

Figuren representerer oppreisningsnivået for avgjørelsene som omfattes av typetilfelle 1. Den vannrette linjen viser beløp mellom 50 000 og 400 000 kroner. Rettsavgjørelsene er plassert inn etter hvilke oppreisningsbeløp som er tilkjent i den enkelte sak. Det laveste og høyeste beløpet tilkjent av Høyesterett innenfor typetilfellet er henholdsvis 75 000 (110 000) og 300 000 (400 000) kroner, se *Incestdom II* (Rt. 1997 s. 852) og *Incestdom V* (Rt. 2001 s. 408). Figuren viser at spennet innenfor typetilfellet er stort, på 225 000 (290 000) kroner.

4.2.2 Misbruk av tillitsforhold

Dette typetilfellet kjennetegnes ved at skadevolder har misbrukt skadelidtes tillit for å oppnå seksuelle handlinger. Jeg avgrenser mot familiære forhold. Jeg skal presentere fem høyesterettsavgjørelser som omhandler slike tilfeller.

4.2.2.1 Overgrep skjedd i hjemmet:

I *Stedatter* (Rt. 2011 s. 247) ble en mann dømt for seksuelle overgrep mot seks mindreårige jenter, hvor det ene barnet var hans stedatter. Fire av jentene var stedatterens venninner, og den siste var hennes søskenbarn. Over en periode på ti år hadde skadevolder ved flere anledninger fått stedatteren til å masturbere seg selv. Han hadde også ført sin penis inn i munnen hennes. Samtlige overgrep skjedde hjemme hos skadevolder, der stedatteren også bodde. Høyesterett la stor vekt på at overgrepene mot stedatteren ble utført i hennes eget hjem. Subjektive forhold blir også vektlagt i avgjørelsen ved at Høyesterett legger vekt på at stedatterens muligens opplevde det som en belastning at også hennes venninner ble misbrukt av stefaren. Stedatteren ble tilkjent 180 000 (200 000) kroner i oppreisningserstatning.

I *Tillitsforhold* (Rt. 2008 s. 1383) ble en mann dømt for to tilfeller av seksuell omgang med en jente på syv år. Skadevolder hadde i mange år vært skadelidtes mors samboer. Overtredelsene skjedde i barnets hjem, når skadevolder var på besøk. Det første overgrepet bestod i at skadevolder hadde kledd av jenta nedentil, ført en finger inn i hennes skjede, og slikket kjønnsorganet hennes. Ved det andre overgrepet hadde skadevolder tatt av henne trusen og ført en finger inn i hennes skjede.

Høyesterett la til grunn at «[o]vertredelsene skjedde i barnets hjem, og utgjør grove brudd på tillitsforholdet til henne og resten av familien». Høyesterett la videre til grunn at «[o]vergrepene skjedde dessuten i særlig betrodde situasjoner» (avsnitt 16). Høyesterett la også vekt på at skadevolder utnyttet skadelidtes særlige sårbare situasjon, ettersom han hadde kunnskap om at foreldrene nettopp hadde gått fra hverandre. Høyesterett la videre til grunn at overgrepene er fysiske integritetskrengelser og at jenta «hadde liten mulighet til å forstå og motsette seg det som skjedde» (avsnitt 15). Høyesterett sa seg enig i lagmannsrettens utmålte oppreisningserstatning på 75 000 (88 000) kroner.

4.2.2.2 Overgrep ikke utført i hjemmet:

I *Soveovergrep* (Rt. 2012 s. 1129) ble en mann dømt for å ha utført seksuelle krenkinger mot to barn under 10 år. Overgrepene bestod i at han stakk en finger inn mellom kjønnsleppene til det ene barnet som på tidspunktet var ni år. Ved et annet tilfelle brukte hånden til det andre barnet til å masturbere sin egen penis. Barnet var seks år da overgrepet skjedde. Overgrepene pågikk da barna sov. Høyesterett påpekte at overgrepene ikke var smertefulle, og at barna ikke var oppmerksomme på at overgrepene skjedde. Videre la Høyesterett til grunn at «[s]elv om det ikke fant sted samleie, var det tale om alvorlige integritetskrenkelser» (avsnitt 25). Brudd på tillitsforholdet ble tillagt vekt i skjerpende retning. Barna ble tilkjent 120 000 (132 000) kroner hver i oppreisningserstatning.

I *Tilsynsvakt* (Rt. 2006 s. 743) ble en tilsynsvakt på en barneskole dømt for seksuell handling mot en syv år gammel skoleelev. Mannen hadde tatt med seg jenta ned i skolebygningens kjeller for å angivelig vis vise henne et akvarium. Mens hun så på akvariet løftet skadevolder opp skjørtet hennes og førte sin penis mot baken henne. Da hun oppdaget skadevolders penis ble hun svært skremt og løp vekk. Høyesterett la vekt på at jenta ble utsatt for overgrep på skolen, der hun har «særlig krav på trygghet» (avsnitt 41). Høyesterett la videre vekt på at jenta var særlig sårbar ettersom hadde hatt en vanskelig og traumatisk barndom før jenta ble adoptert til Norge da hun var fire år gammel. Jenta ble tilkjent 30 000 (37 000) kroner i oppreisningserstatning.

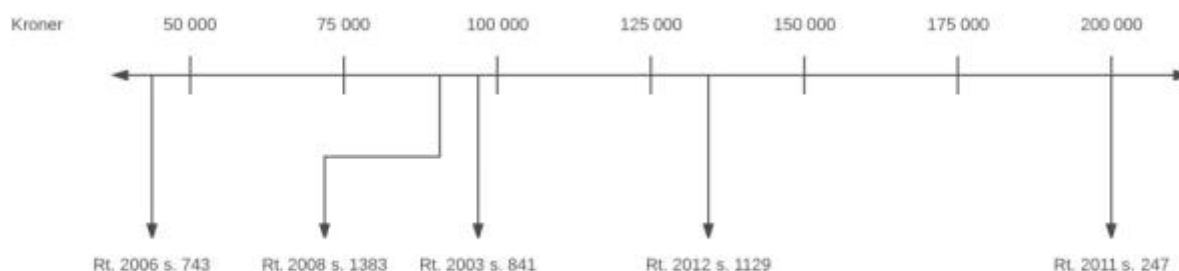
I *Ménerstatning* (Rt. 2003 s. 841) ble en mann ble dømt for å ha hatt tre samleier med en jente på 12 år. Mannen hadde oppnådd fortrolighet med jenta via chatting på Internett. Han hadde filmet ett av samleiene og unngått å bruke prevensjon ved to av dem. Jenta ble tilkjent 75 000 (96 000) kroner i oppreisningserstatning.

Gjennomsnittserstatningen i dette typetilfellet er lavere enn i det første typetilfellet. Ingen av oppreisningsbeløpene overstiger 200 000 kroner. Også i disse avgjørelsene er overgrepens objektive karakter fremtredende, hvor det for eksempel blir lagt vekt på skadelidtes alder og overgrepens hyppighet.

I flere av avgjørelsene har Høyesterett lagt stor vekt på at overgrepene har skjedd i barnets hjem, se *Tillitsforhold* (Rt. 2008 s. 1383) og *Stedatter* (Rt. 2011 s. 247). Også brudd på tillitsforholdet til skadevolder blir særskilt omtalt i *Soveovergrep* (Rt. 2012 s. 1129), hvor Høyesterett la vekt på brudd på tillitsforholdet i skjerpende retning. Det samme ble gjort i

Tillitsforhold (Rt. 2008 s. 1383) hvor Høyesterett la til grunn at overgrepene «utgjør grove brudd på tillitsforholdet» (avsnitt 16). Hensynet til barnets særlige sårbarhet ble videre tillagt vekt i *Tilsynsvakt* (Rt. 2006 s. 743) og *Tillitsforhold* (Rt. 2008 s. 1383).

Skadelidtes subjektive opplevelse havner også i dette typetilfellet i bakgrunnen, men ble omtalt i *Stedatter* (Rt. 2011 s. 247). Høyesterett la vekt på at det var en mulighet at stedatteren opplevde det som en ekstra belastning at også hennes venninner ble utsatt for overgrep.

Figur 3. Oppreisningserstatning tilkjent i typetilfelle 2

Figuren representerer oppreisningsnivået for avgjørelsene som omfattes av typetilfelle 2. Den vannrette linjen viser beløp mellom 50 000 og 200 000 kroner. Rettsavgjørelsene er plassert inn etter hvilke oppreisningsbeløp som er tilkjent i den enkelte sak. Det laveste og høyeste beløpet tilkjent av Høyesterett innenfor typetilfellet er henholdsvis 30 000 (37 000) og 180 000 (200 000) kroner, se *Tilsynsvakt* (Rt. 2006 s. 743) og *Stedatter* (Rt. 2011 s. 247). Figuren viser at spennet innenfor typetilfellet er noe mer moderat, på 150 000 (163 000) kroner.

4.3 Jevnbyrdighet i alder og utvikling

Typetilfellet omhandler tilfeller hvor skadevolder og skadelidte er å anse som *jevnbyrdig i alder og utvikling* og hvor skadevolder er *ung*. Innenfor dette typetilfellet må det imidlertid skilles mellom overgrep som har karakter av utnyttelse og ikke.

4.3.1 Forhold som ikke har karakter av utnyttelse

I *Idrettstrener I* (Rt. 2002 s. 785) ble en 20 år gammel mann dømt for å ha hatt minst ti samleier med en jente på 13 år og ni måneder. Høyesterett la vekt på at aldersforskjellen ikke var stor og at skadevolder og skadelidte var i et lenger kjæresteforhold. Jenta deltok frivillig i samleiene, men Høyesterett påpekte at selv om «samleia skjedde friviljug frå krenkte, kan ikkje tale avgjerande mot at det blir gitt oppreisning for ikkje-økonomisk tap etter reglane i skadebotlova» (s. 787). Høyesterett mente likevel at skadevolder ikke skulle pålegges å betale oppreisning i tillegg til straffen, og viste til at skl. § 3-5 er en «kan»-regel. Skadelidte ble ikke tilkjent erstatning.

I *Kjellerleilighet* (Rt. 2005 s. 1274) ble en mann på 18 år og 10 måneder dømt for samleier med en jente på 13 år og 8 måneder. Skadevolder var leietaker i skadelidtes foreldres hus sin hybel. Skadevolder og skadelidte ble godt kjent og partene beskrev forholdet som et «nært vennskap med mye samvær» (avsnitt 11). Det fremgår av avgjørelsen at skadelidte hadde spurt om hun kunne få ligge med skadevolder og at hun var forelsket i ham.

Førstvoterende sluttet seg til tingrettens vurdering av at forholdet mellom partene «iallfall må få nesten samme betydning for straffutmålingen som et kjæresteforhold» (avsnitt 13). Førstvoterende uttalte at «[d]et må bebreides domfelte at han ikke sto imot fornærmedes initiativ til å ville ligge med ham, særlig når man tar i betraktning at hun hadde gjennomlevd en vanskelig tid. Jeg finner imidlertid ikke grunnlag for å karakterisere domfeltes atferd som en utnyttelse av hennes vanskelige situasjon» (avsnitt 14). Jenta ble tilkjent 5000 (7 000) kroner i oppreisningserstatning.

4.3.2 Overgrep som har karakter av utnyttelse

Det er flere avgjørelser hvor overgrepene har hatt karakter av utnyttelse. *Normeringsdom III* (Rt. 2013 s. 734) er illustrerende. En gutt på 16 år hadde samleier med to jenter på henholdsvis

13 år og fem måneder, og 12 år og elleve måneder. Skadevolder hadde hatt samleier med den ene, og fått den andre til å suge hans penis og/eller hatt samleie med henne.

Førstvoterende vektla skadevolders unge alder. Førstvoterende uttalte at overgrepene dreide seg om «alvorlige overgrep med klare elementer av utnyttelse» (avsnitt 37). Selv om skadevolder og B hadde hatt et kortvarig kjæresteforhold anså ikke førstvoterende det slik at skadevolder hadde hatt et tett forhold med noen av jentene. Skadevolder og B ble ansett som jevnbyrdige i alder og utvikling, men førstvoterende anså ikke at dette var tilsvarende for skadevolder og C. C ble dermed tilkjent et høyere oppreisningsbeløp. Jentene ble tilkjent 75 000 (81 000) og 60 000 (65 000) kroner i oppreisningserstatning.

I *Foldekniv* (Rt. 2013 s. 601) ble en mann dømt for seksuell omgang med seks jenter under 16 år. Høyesterett behandlet oppreisningsutmålingen mot den ene fornærmede. Aldersforskjellen mellom skadevolder og skadelidte var tre år og åtte måneder. Jenta var på gjerningstidspunktet 15 år og elleve måneder. Partene hadde samleier ved flere anledninger. Ved straffutmålingen la Høyesterett vekt på at «[o]vergrepene har vært systematiske og har for en stor del hatt preg av utnyttelse» (avsnitt 50). Det må antas at Høyesterett også vektla dette ved oppreisningsutmålingen, da Høyesterett viet lite plass til drøftelsen av oppreisningsutmålingen. Jenta ble tilkjent 30 000 (32 000) kroner i oppreisning.

I *Dobbeltseng* (Rt. 2010 s. 669) ble to gutter på henholdsvis 16 og 15,5 år dømt for å ha seksuell omgang med en jente på 13,5 år. Handlingene skjedde på en fest. Alle partene kjente hverandre. Overgrepene bestod i at A slikket skadelidtes kjønnsorgan for så å gjennomføre samleie med henne. B førte samtidig sin penis inn i munnen hennes. Skadevolder ba B om å stoppe, som han gjorde. Etter at A hadde fått utløsning, gjennomførte B samleie med henne. En annen (D) utførte også samleie med fornærmede, men avbrøt dette da skadelidte ga uttrykk for at hun følte seg dårlig.

Lagmannsretten hadde rettskraftig avgjort at partene var å anse som jevnbyrdig i alder og utvikling. Ved utmålingen uttalte førstvoterende at «[j]eg legger da vesentlig vekt på gjerningsmennenes unge alder» (avsnitt 26). Førstvoterene uttalte videre at overgrepene bar preg av «kynisk utnyttelse av fornærmede» (avsnitt 18). Jenta ble tilkjent 30 000 (34 000) kroner i oppreisningserstatning.

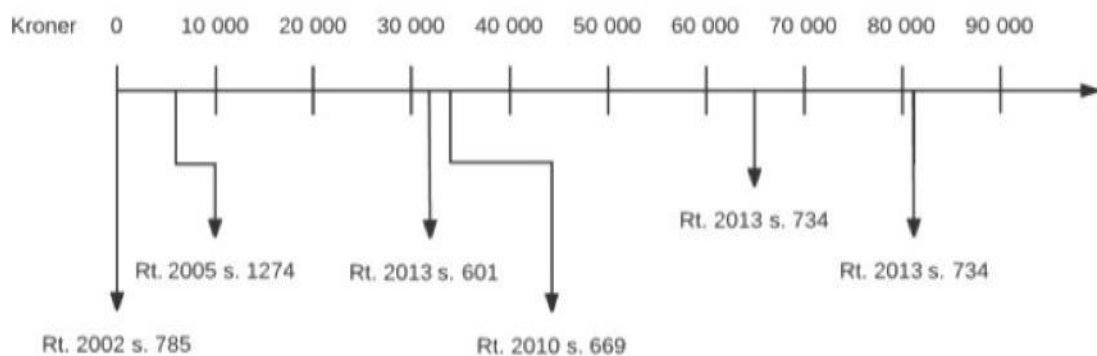
Avgjørelsene ovenfor viser at oppreisningserstatningen som er tilkjent i saker hvor skadevolder og skadelidte er jevnbyrdig i alder og utvikling er nokså moderate. Ingen av barna har blitt

tilkjent over 100 000 kroner i oppreisning. Skadevolders unge alder, og partenes jevnbyrdighet i alder og utvikling synes å tillegges vekt i formidlende retning for oppreisningsnivået.

Avgjørelsens viser for det første at de fornærmedes gjennomsnittsalder er høyere i dette typetilfellet enn de typetilfellene ovenfor. Barna har dermed større mulighet til å motsette seg handlingene sett opp mot de typetilfellene ovenfor, der barnas alder ofte er svært lave.

Videre er ikke handlingene i dette typetilfellet utført over en lenger tidsperiode, og overgrepene har kun forekommet et begrenset antall ganger. Overgrepene i avgjørelsene inntatt i dette typetilfellet er dermed ikke graverende i like stor grad som avgjørelsene inntatt i de øvrige typetilfellene. Dette har også bakgrunn i hvem som utfører overgrepene. Videre lider ikke barna av skadevirkninger i samme grad som typetilfelle 1 og 2.

Avgjørelsene viser videre at utnyttelsespreget et viktig moment, og er skjerpene for oppreisningsnivået. I avgjørelsene hvor det foreligger karakter av utnyttelse er det merkbart høyere oppreisningsbeløp enn i saker hvor handlingene ikke bærer preg av utnyttelse. Grad av utnyttelse er dermed et avgjørende moment ved oppreisningsutmålingen i tilfeller hvor skadevolder og skadelidte er jevnbyrdig i alder og utvikling.

Figur 4. Oppreisningserstatning tilkjent i typetilfelle 3

Figuren representerer oppreisningsnivået for avgjørelsene som omfattes av typetilfelle 3. Den vannrette linjen viser beløp mellom 0 og 90 000 kroner. Rettsavgjørelsene er plassert inn etter hvilke oppreisningsbeløp som er tilkjent i den enkelte sak. Det laveste og høyeste beløpet tilkjent av Høyesterett innenfor typetilfellet er henholdsvis 0 og 75 000 (81 000), se *Idrettstrener* (Rt. 2002 s. 785) og *Normeringsdom III* (Rt. 2013 s. 734). Figuren viser at spennet

innenfor typetilfellet er betydelig mindre enn de to første typetilfellene, på 75 000 (81 000) kroner.

4.4 Overgrep over Internett

Overgrep over Internett er en nokså ny måte å utføre overgrep på. Slike overgrep har blitt mer alminnelig i tråd med utviklingen av internettbruk. Internettbruk blir stadig en større plattform for pedofile til å gjennomføre overgrep, bytte og kjøpe overgrepsmateriale. Typetilfellet omfatter situasjoner hvor overgrepet er foregått direkte over Internett, for eksempel ved at skadelidte blir truet til å sende lettkledde bilder av seg selv eller utføre seksuelle handlinger vist med et webkamera.

Typetilfellet er spesielt ettersom det ikke er fysisk kontakt mellom skadevolder og skadelidte. I disse tilfellene er det tilstrekkelig med årsakssammenheng mellom den truende adferden skadevolder utøver mot fornærmede, og de handlingene fornærmede utfører.

Det foreligger ikke høyesterettspraksis på området. Jeg vil derfor analysere lagmannsrettsavgjørelser og tingrettsavgjørelser for å belyse retten på området. Jeg skal presentere fire avgjørelser, hvor en er fra lagmannsretten og tre fra tingretten. Tingrettsavgjørelsene er omfattende, hvor oppreisningserstatning er tilkjent opptil 103 fornærmede. Jeg skal dermed ikke omtale hver fornærmede særskilt, men vil presentere det som er av interesse for analysen. Avgjørelsen fra lagmannsretten gjelder et engangstilfelle.

I *Barnebarn* (LB-2012-192905) ble en bestefar dømt for å ha forledet sitt barnebarn og hennes venninne til å «utvise seksuelt krenkende eller annen uanstendig atferd». Barnebarnet var omtrent 14 år på gjerningstidspunktet. Skadevolder fikk sitt barnebarn til å beføle venninnen på brystene og til å kle av seg ned til singlet og tights for så å utføre strippebevegelser. Handlingene ble utført via et webkamera. Bestefaren hadde gjentatte ganger prøvd å overtale barnebarnet til å utføre slike handlinger. Bestefaren lovet henne penger dersom de utførte det han ønsket, og truet med at han skulle fortelle foreldrene hennes at hun hadde prøvd alkohol, og at hun presset ham for penger.

Lagmannsretten vektla at overgrepet kun skjedde ved én anledning, men at overgrepet skjedde etter en lang tid med overtaling fra skadevolder. Lagmannsretten la viderestor vekt på skadevirkningene barnebarnet hadde utviklet og at overgrepene ble overført av deres bestefar.

Lagmannsretten vektla også risikoen for at bilder av overgrepet kunne bli spredt og at barnebarnet ble tillagt ytterligere belastning ved at bestefaren tok kontakt med flere av hennes venninner over Internett og at skadevolder tvang henne til å holde kontakten mellom dem hemmelig. Barnebarnet ble tilkjent 50 000 (55 000) kroner i oppreisningserstatning.

I *Internettspill* (TOVRO-2016-491) ble en 31 år gammel mann dømt for overgrep av til sammen 26 fornærmede, hvorav 25 jenter og en gutt. Åtte av barna ble tilkjent oppreisningserstatning. Beløpene varierte fra 15 000 til 50 000 kroner. Skadevolder utga seg for å være en ung gutt/jente, som var litt eldre enn de fornærmede. Skadevolder kom i kontakt med de fornærmede via et internettspill. Skadevolder utvekslet poeng til nettspillet mot lettkledde/nakne bilder og seksuell aktivitet via webkamera på Skype. Ved flere anledninger viste han sitt erigerte kjønnsorgan på webkamera, og onanerte til han fikk utløsning. Tre av de fornærmede utførte seksuelle handlinger over webkamera, mens de øvrige sendte lettkledde bilder til skadevolder.

Ved utmålingen la lagmannsretten hovedsakelig lagt vekt på skadevirkningene barna har utviklet i ettertid av overgrepene. Retten fant det klart sannsynliggjort at alle barna som er tilkjent oppreisning er påført psykisk skade som følge av overgrepene. Den oppnevnte sakkyndiges vurdering antok at seksuelle overgrep over Internett kan føre til skadevirkninger på lik linje som ved fysiske krenkelser, selv om det er forsket lite på dette. Skadevirkningene har utartet seg ulikt, men angst, depresjon, søvnproblemer, skoleproblemer og konsentrasjonsproblemer er gjennomgående. Videre er det flere av barna sliter med å stole på andre mennesker etter overgrepene. Noen av barna sliter også med å være alene hjemme og sove på eget rom.

Barnet som ble tilkjent det høyeste oppreisningsbeløpet viste seg flere ganger naken for skadevolder via webkamera. Hun var ni år gammel på gjerningstidspunktet. Hun onanerte ved noen av anledningene. Skadevolder viste sin erigerte penis for henne på webkamera til han fikk utløsning. Ved et par anledninger førte han også en plastikkvagina på sin penis. Jenta har slitt veldig i ettertid av overgrepene. Hun vil ikke ligge på eget rom eller være alene hjemme. Jenta ble tilkjent 50 000 kroner i erstatning.

Tre av barna ble tilkjent 30 000 kroner i oppreisning. Et av dem hadde sårbarhet fra tidligere, et hadde lett psykisk utviklingshemning, og det siste barnet hadde sterke skadevirkninger etter overgrepet ved at hun ikke turte å være alene hjemme. Det kan ikke synes at det har vært skjerpene at seksuelle handlinger er vist på webkamera, sett i forhold til tilfellene hvor det

fornærmede sendte lettkleddede bilder. To av de tre fornærmede som har vist seg direkte for webkameraet ble tilkjent 15 000 kroner i oppreisningserstatning.

I *Webkamera* (TGJOV-2015-164934) ble en 50 år gammel mann dømt for seksuelle overgrep mot 108 barn. Av de 108 har han utført fysiske overgrep mot tre av dem. De øvrige overgrepene ble utført over Internett. Skadevolder ble dømt til å betale oppreisning til 103 fornærmede. De fornærmede ble tilkjent 15 000 (16 000) til 250 000 (259 000) kroner i oppreisning. Skadevolder aksepterte samtlige oppreisningsbeløp. Etersom antall fornærmede er såpass stort velger jeg kun å gå inn på saksforholdet til visse fornærmede.

En fetter og kusine ble tilkjent 150 000 (155 000) kroner hver i oppreisning. Barna var ni og ti år gamle på gjerningstidspunktet. Skadevolder hadde forledet jenta til å ta sin fetters penis inn i munnen og gutten til å slikke kusinen sitt kjønnsorgan. Handlingene ble vist via et webkamera. Den seksuelle omgangen ble ansett sidestilt med samleie. Skadevolder gjorde opptak av, og lagret overgrepet. Skadevolder hadde videre delt to stillbilder av barna til en ukjent person.

Videre ble en jente tilkjent 50 000 (52 000) kroner i oppreisningserstatning. Jenta var elleve år på gjerningstidspunktet. Skadevolder hadde forledet henne til å vise sitt nakne kjønnsorgan på webkamera ved to anledninger. Tingretten la vekt på at overgrepene hadde skjedd over en begrenset tidsperiode.

Basert på eksemplene ovenfor er overgrepene karakter avgjørende for oppreisningsbeløpets størrelse. Fetteren og kusinen, som ble utsatt for seksuell omgang som er sidestilt med samleie fikk 150 000 (155 000) kroner, men jenta på elleve år gammel som viste sitt nakne kjønnsorgan fikk et betydelig mindre beløp på 50 000 (52 000) kroner.

I *Skype* (TNERO-2015-155920) ble en mann ble dømt for å ha forledet flere gutter til å utføre seksuelle handlinger på webkamera. 20 av guttene ble tilkjent oppreisning, fra 75 000 (78 000) til 175 000 (181 000) kroner. Skadevolder truet med å legge ut nakenbilder av de fornærmede på Internett, sende nakenbilder til familie og venner og/eller ødelegge fremtiden deres. Guttene var mellom 14 og 16 år da overgrepene skjedde.

Det ble ikke utført undersøkelse av skadevirkninger hos guttene, og det er ikke lagt til grunn større eller mindre skadevirkninger enn hva som ordinært kan forventes av de aktuelle overgrepene. Fire av guttene ble tilkjent 175 000 (181 000) kroner i oppreisningserstatning.

Ved utmålingen har tingretten begrunnet beløpene med at det er utført flere overgrep over en viss tidsperiode.

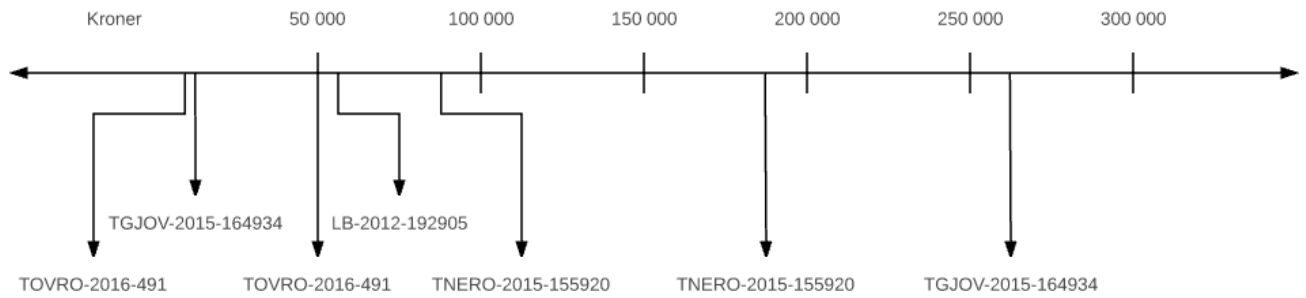
En av dem som ble tilkjent høyest erstatning ble tilkjent 175 000 (181 000) kroner. Skadevolder forledet gutten til å sende nakenbilder av seg selv i det han trodde var bytte mot nakenbilder av en jente. Fornærmede ble også truet til å onanere på webkamera over Skype og holde «show» for skadevolder. Overgrepene bestod i omtrent 10 voldtekter, hvor to av voldtektene ble ansett som seksuell omgang likestilt med samleie. Showene varte i flere timer og skjedde på nattestid. Overgrepene forekom over en periode på noen måneder.

Fornærmede ble videre truet til å føre inn en dildo i analåpningen ved tre anledninger. Skadevolder publiserte ved en anledning et nakenbilde av fornærmede på Instagram, hvor skadevolder tagget fornærmede. Dersom fornærmede utførte handlingene ville bildet bli fjernet. Videre ble fornærmede tvunget til å skrive en erotisk tekst. Fornærmede hadde det vanskelig etter overgrepene. Han var trøtt etter han hadde holdt show på natten og fikk på grunn av dette mange fraværstimer på skolen og dårlige resultater. Videre hadde han frykt for at bilder av ham skulle publiseres på Internett og sjekket Internett ofte.

En annen skadelidt ble tilkjent 75 000 (78 000) kroner i oppreisningserstatning. Skadevolder forledet fornærmede til å sende et bilde av seg selv i undertøy. Videre truet skadevolder han til å onanere på webkamera. Truslene gikk ut på å legge ut nakenbilder av ham på Internett og/eller ødelegge fremtiden hans. Fornærmede gjorde ikke som han sa. Overgrepet skjedde på en dag. Som følge av overgrepet isolerte skadelidte seg i frykt for at bilder av han skulle legges ut og at vennene hans skulle se disse.

Tingretten la ved utmålingen stor vekt på tidsperioden overgrepene er utført, samt antall overgrep. Dette gjenspeiles i oppreisningsbeløpene. Guttene var like gamle da overgrepene skjedde. Tingretten har videre lagt vekt på skadevolders kyniske og planmessige utnyttelse for egen seksuelle tilfredsstillelse.

Også i dette typetilfellet er det de objektive momentene som står i fokus. Overgrepenes varighet og hyppighet er svært sentrale momenter. Retten legger også stor vekt på barnas skadevirkninger i ettertid av overgrepene, og skadevolders bruk av trusler.

Figur 5. Oppreisningserstatning tilkjent i typetilfelle 4

Figuren representerer oppreisningsnivået for avgjørelsene som omfattes av typetilfelle 4. Den vannrette linjen viser beløp mellom 50 000 og 400 000 kroner. Rettsavgjørelsene er plassert inn etter hvilke oppreisningsbeløp som er tilkjent i den enkelte sak. Oppreisningsbeløpene som er tilkjent i tingretten er plassert med laveste og høyeste beløp. Det laveste og høyeste beløpet som er tilkjent innenfor typetilfellet er henholdsvis 15 000 og 250 000 (259 000) kroner, se *Internettspill* (TOVRO-2016-491) og *Webkamera* (TGJOV-2015-164934). Figuren viser at spennet innenfor typetilfellet er stort, på 235 000 (244 000) kroner.

5 Samlende betraktninger

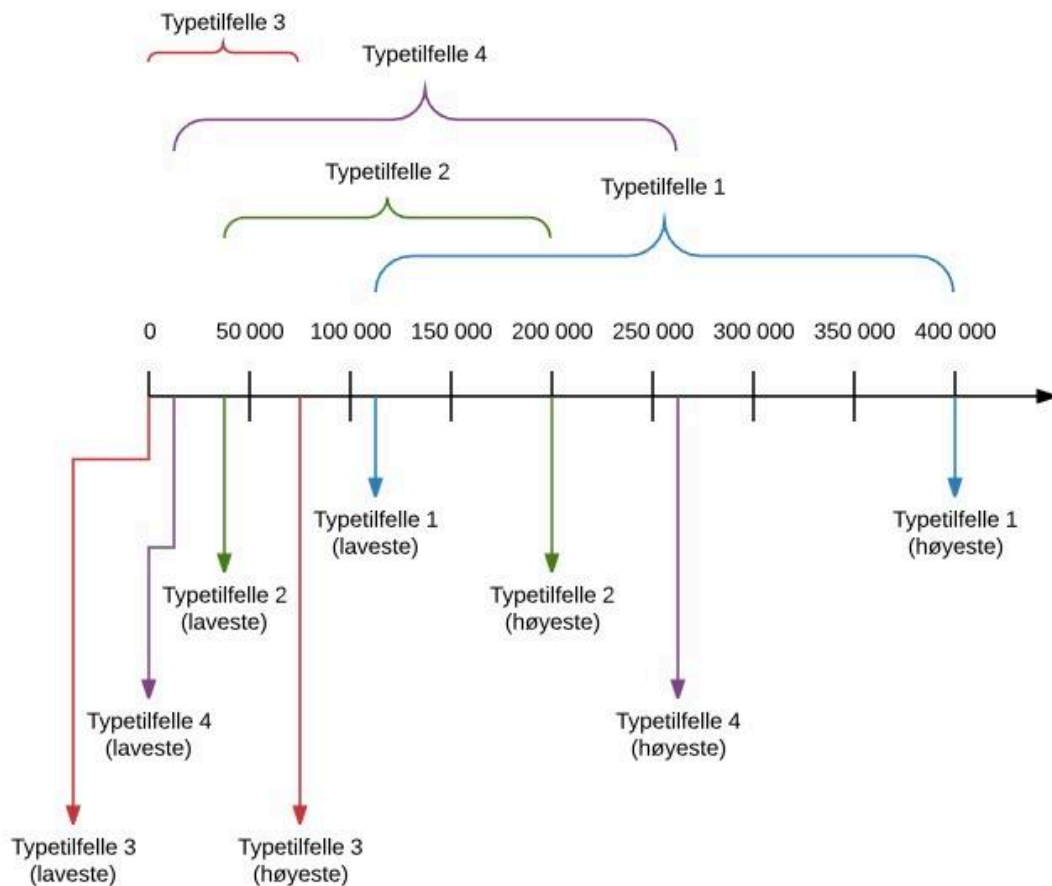
5.1 Oppsummering

Typetilfellene presentert i kapittel 4 viser at det er de objektive momentene som særlig står i fokus ved utmålingen av oppreisningserstatning. Overgrepets karakter, tidsmomentet og hyppigheten av overgrep er særlig tungtveiende momenter. Det samme gjelder skadelidtes skadevirkninger, fornærmedes alder på gjerningstidspunktet og skadevolders forhold til skadelidte. Skadelidtes subjektive opplevelse av hendelsen har en mer tilbakeholden rolle i Høyesteretts og underrettenes drøftelser. I noen avgjørelser blir imidlertid tilleggsbelastninger for fornærmede trukket frem som moment.

Det må imidlertid antas at skadevolders opplevelse av overgrepet er innbakt i hensynet for oppreisning, som nettopp er en kompensasjon for den «tort og smerte» skadelidte har blitt utsatt for. Fornærmedes subjektive opplevelse kan gjenspeiles i skadevirkningene fornærmede lider av i ettertid av overgrepene, som er et moment av avgjørende vekt ved utmålingen av erstatningen. Skadelidtes subjektive opplevelse av forholdet må dermed sies å ha betydelig vekt ved utmålingen.

Ut over de momentene som fremgår av *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532) og skl. § 3-5 første ledd andre punktum, er det også andre momenter som blir tillagt vekt ved utmålingen. Bruk av prevensjon er et eksempel på dette, se for eksempel *Ménerstatning* (Rt. 2003 s. 841), hvor det ble vektlagt at skadevolder ikke brukte kondom under overgrepet. Det må antas at dette ble tillagt vekt i skjerpene retning. Videre er det et moment om skadevolder fikk sædavløsning som følge av overgrepet, se *Incestdom VI* (Rt. 2003 s. 214), hvor skadevolder fikk sædavløsning ved noen tilfeller. Retten har også vektlagt om overgrepene er filmet, og dets risiko for spredning, se for eksempel *Incestdom IV* (Rt. 2000 s. 2086).

Høyesterett har videre lagt vekt på om overgrepene er utført i fornærmedes hjem, se *Stedatter* (Rt. 2011 s. 247) og *Tillitsforhold* (Rt. 2008 s. 1383). I saker hvor skadevolder og fornærmede anses jevnbyrdige i alder og utvikling, vil overgrepene karakter av utnyttelse et tungtveiende moment, se *Normeringsdom III* (Rt. 2013 s. 734), *Foldekniv* (Rt. 2013 s. 601) og *Dobbeltseng* (Rt. 2010 s. 669).

Figur 6. Oppreisningsbeløpene innenfor de ulike typetilfellene, og spennet mellom beløpene

Figuren representerer det høyeste og det laveste oppreisningsbeløpet som er blitt tilkjent i de enkelte typetilfellene presentert i kapittel 4. Piler med blå farge representerer typetilfelle 1, piler med grønn farge representerer typetilfelle 2, piler med rød farge representerer typetilfelle 3 og piler med lilla farge representerer typetilfelle 4. Klammene på oversiden av den vannrette streken representerer spennet i oppreisningsbeløpene innenfor de ulike typetilfellene. Figuren viser at spennet mellom oppreisningsbeløpene innenfor typetilfelle 1 og 4 mye større enn spennet mellom oppreisningsbeløpene i typetilfellet 2 og 3. Dette viser at forholdene i krenkelsene i typetilfelle 1 og 4 i større grad varierer sett opp mot typetilfelle 2 og 3.

Analysene viser at det ikke er praktisk å normere tilfeller hvor barn blir utsatt for seksuelle overgrep. Som vist i oppgaven varierer overgrepene i stor grad. Dette gjenspeiler seg i oppreisningsbeløpene, som varierer fra 5000 til 300 000 kroner.

5.2 Refleksjoner

Som vist i oppgaven er det et stort spenn i oppreisningsbeløpene som er blitt tilkjent frem til i dag. Oppreisningsbeløpet er merkbart høyere enn det var før lovgivers skjerping i 1993. Sett i sammenheng med krenkelsene barna blir utsatt for mener jeg beløpene fremdeles er lave, til tross for at erstatningen evt. kommer i tillegg til andre erstatningsposter. Prevensjonshensynet som ligger bak oppreisningserstatningen oppnår dermed ikke sitt potensiale.

Oppreisningen skal fungere som en kompensasjon for den tort og smerte barnet har blitt utsatt for. Det er tydelig at de aller fleste barna blir påført tort og smerte. Dette gjenspeiler seg i skadevirkningene barna blir påført. Det er vanskelig å vite om oppreisningserstatningen oppleves som en kompensasjon for de opplevelsene barna har blitt utsatt for. Dette spesielt i tilfeller hvor barn blir utsatt for svært graverende overgrep over en lang tidsperiode utført av en nærstående. Sett i forhold til et slikt eksempel er 300 000–400 000 kroner etter min mening et lite beløp. Her mener jeg at skadevolders økonomiske stilling må komme i bakgrunnen og hensynet til fornærmede må heves ytterligere.

Regjeringen oversendte nylig et forslag til Stortinget om å fjerne strafferabatten på serievoldtekter og øke maksimumsstraffen til 26 år.⁸¹ Dersom lovforslaget blir vedtatt vil det bidra til å øke strafferammen ved gjentatte overgrep mot barn. Dette vil videre føre til at barn som blir utsatt for gjentakende overgrep vil ha mulighet til å bli tilkjent høyere oppreisningsbeløp.

⁸¹ Prop. 137 L (2016–2017).

Referanser

Lover

- 1902** Opphevet lov 22. mai 1902 nr. 10 alminnelig borgerlig straffelov (straffeloven)
- 1902** Opphevet lov 22. mai 1902 nr. 11 om den almindelige borgerlige Straffelovs Ikrafttræden
- 1969** Lov 13. juni 1969 nr. 26 om skadeserstatning (skadeserstatningsloven)
- 1981** Lov 22. mai 1981 nr. 25 lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven)
- 1989** Lov 16. juni 1989 nr. 65 om yrkesskadeforsikring (yrkesskadeforsikringsloven)
- 1992** Lov 22. mai 1992 nr. 49 om endringer i straffeloven og skadeerstatningsloven m.m.
- 2001** Lov 20. april 2001 nr. 13 om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling (voldsoffererstatningsloven)
- 2001** Lov 15. juni 2001 nr. 53 om erstatning ved pasientskader mv. (pasientskadeloven)
- 2005** Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven)

Lovforarbeider

Innst. O. nr. 68 (2000–2001)	Innstilling fra sosialkomiteen om lov om erstatning ved pasientskader mv. (pasientskadeloven)
Ot.prp. nr. 20 (1991–92)	Om endringer i straffeloven og skadeserstatningsloven m.m (seksuelle overgrep mot barn)
Ot.prp. nr. 28 (1999–2000)	Om lov om endringer i straffeloven mv. (seksuallovbrudd)
Ot.prp. nr.22 (2008–2009)	Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon - slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning)
Prop. 137 L (2016 –2017)	Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak) Endringer i straffeloven m.m. (skjerpet straff ved flere grove integritetskrenkelserog styrket oppreisningsvern ved krenkelser begått av flere i fellesskap)
Innstilling 17. mars 1960	Straffelovrådets innstilling om Revisjon av straffelovens bestemmelser om forbrytelser mot sedeligheten, angitt 17. mars 1960

Juridisk litteratur

- Andenæs 2016** Andenæs, John., Alminnelig strafferett, 6. utg. ved Georg Fredrik Rieber-Mohn og Knut Erik Sæther, Universitetsforlaget, 2016.
- Askeland 2013** Askeland, Bjarte, Om rettsdogmatisk metode og sammenligning, i «Undring og erkjennelse», Festskrift til Jan Fridthjof Bernt, 2013 s, 15-25.
- Dahl 1933** Dahl, Dagfinn, Erstatning og opreisning for legemsskade: efter norsk rett, Gyldendal Norsk Forlag, 1933.
- Eskeland 2017** Eskland, Ståle, Strafferett, 5. utg., ved Alf Petter Høgberg, Cappelen Damm Akademisk, 2017.
- Kjelland 2008** Kjelland, Morten, Særlig sårbarhet i personskaderstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler, Gyldendal Akademisk, 2008.
- Kjelland 2016a** Kjelland, Morten, Erstatningsrett, Universitetsforlaget, 2016.
- Kjelland 2016b** Kjelland, Morten, Oppreisningserstatning ved fysisk og psykiske krenkelses – en analyse av høyesterettspraksis og sentrale utviklingslinjer, I: Rettsavklaring og rettsutvikling: festskrift til Tore Schei på 70-årsdagen 19. februar 2016, redigert av Magnus Matningsdal, Jens Edvin A. Skog høy og Toril M. Øie, redaksjonssekretær: Gunnar Berg by, 2016, s. 703–758.
- Lødrup 2006** Lødrup, Peter, Oppreisning – et praktisk rettsinstitutt, I: Tidsskrift for erstatningsrett, nr. 4/2006, s. 211–237.

- Lødrup 2009** Lødrup, Peter, Lærebok i erstatningsrett, 6. utg. med bistand av Morten Kjelland, Gyldendal Akademisk, 2009.
- Nygaard 2007** Nygaard, Nils, Skade og Ansvar, 6. utg., Universitetsforlaget, 2007.
- Sosial- og helsedirektoratet 2003** Sosial- og helsedirektoratet: Seksuelle overgrep mot barn – En veileder for hjelpeapparatet, Oslo 2003.
- Steine et al. 2012** Steine, Iris M., et al., Forekomst av seksuelle overgrep i et representativt befolkningsutvalg i Norge, I: Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol. 49, nr. 10/2010, s. 950–957.
- Thoresen og Hjemdal 2014** Thoresen, Siri og Hjemdal, Ole Kristian, Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv, I: Rapport 1/2014, Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS).

Rettsavgjørelser

Avgjørelser Høyesterett

Rt. 1913 s. 619	<i>Finholt</i>
Rt. 1937 s. 267	<i>Buhre</i>
Rt. 1988 s. 532	<i>Normeringsdom I</i>
Rt. 1989 s. 712	<i>Overnattingsbesøk</i>
Rt. 1992 s. 64	<i>P-pille II</i>
Rt. 1993 s. 1157	<i>Incestdom I</i>
Rt. 1995 s. 209	<i>Omsorgssvikt</i>
Rt. 1997 s. 1	<i>Rossnes</i>
Rt. 1997 s. 852	<i>Incestdom II</i>
Rt. 1997 s. 883	<i>Nesse</i>
Rt. 1999 s. 745	<i>Incestdom III</i>
Rt. 1999 s. 887	<i>Akbari</i>
Rt. 1999 s. 1363	<i>Karmøy</i>
Rt. 2000 s. 418	<i>Thelle</i>
Rt. 2000 s. 2086	<i>Incestdom IV</i>
Rt. 2001 s. 274	<i>Drapsdom I</i>
Rt. 2001 s. 320	<i>Nilsen</i>

Rt. 2001 s. 408	<i>Incestdom V</i>
Rt. 2002 s. 481	<i>Giftdrap</i>
Rt. 2002 s. 785	<i>Idrettstrener I</i>
Rt. 2003 s. 214	<i>Incestdom VI</i>
Rt. 2003 s. 740	<i>Voldtekt</i>
Rt. 2003 s. 841	<i>Ménerstatning</i>
Rt. 2003 s. 1580	<i>Hjemmehjelper</i>
Rt. 2004 s. 499	<i>DnB Kort</i>
Rt. 2004 s. 592	<i>Drapsdom II</i>
Rt. 2004 s. 1068	<i>Skogsbilvei</i>
Rt. 2005 s. 104	<i>Psykotisk person I</i>
Rt. 2005 s. 289	<i>Sprengladning mot ekskone</i>
Rt. 2005 s. 559	<i>Idrettsanlegg</i>
Rt. 2005 s. 887	<i>Bilbelte</i>
Rt. 2005 s. 1274	<i>Kjellerleilighet</i>
Rt. 2005 s. 1651	<i>Jevnbyrdighet</i>
Rt. 2005 s. 1749	<i>Familievold III</i>
Rt. 2005 s. 1766	<i>Incestdom VII</i>
Rt. 2006 s. 61	<i>Lekeapparat</i>
Rt. 2006 s. 743	<i>Tilsynsvakt</i>

Rt. 2008 s. 453	<i>Vorspiel</i>
Rt. 2008 s. 867	<i>Hotell</i>
Rt. 2008 s. 1360	<i>Lavangsdalen</i>
Rt. 2008 s. 1383	<i>Tillitsforhold</i>
Rt. 2009 s. 6	<i>Parkeringslomme</i>
Rt. 2010 s. 669	<i>Dobbeltseng</i>
Rt. 2010 s. 949	<i>Familievold V</i>
Rt. 2010 s. 1203	<i>Psykotisk person II</i>
Rt. 2011 s. 247	<i>Stedatter</i>
Rt. 2011 s. 531	<i>Dretelj-leiren</i>
Rt. 2011 s. 743	<i>Normeringsdom III</i>
Rt. 2011 s. 769	<i>Hjerneskode</i>
Rt. 2012 s. 1129	<i>Soveovergrep</i>
Rt. 2012 s. 1773	<i>Badeparken i Sandefjord</i>
Rt. 2013 s. 601	<i>Foldekniv</i>
Rt. 2013 s. 727	<i>Grensepsykotisk</i>
Rt. 2013 s. 734	<i>MSN</i>
Rt. 2013 s. 805	<i>Stebarn</i>
Rt. 2014 s. 392	<i>Familievold VI</i>
Rt. 2014 s. 1192	<i>Sør-Aurdal</i>

Rt. 2014 s. 1134 *Innflytningsfest i Askim*

Rt. 2015 s. 141 *Identifikasjon II*

Avgjørelser lagmannsretten

LB-2001-231 *Pedofil*

LH-2009-204883 *One night stand*

LB-2012-192905 *Barnebarn*

LB-2015-45874 *Sex-leketøy*

LB-2015-171996 *Spedbarn*

Avgjørelser tingretten

TNERO-2015-155920 (Nedre Romerike tingrett) *Skype*

TGJOV-2015-164934 (Gjøvik tingrett) *Webkamera*

TOVRO-2016-491 (Øvre Romerike tingrett) *Internettspill*

Elektroniske kilder

Statistisk sentralbyrå

Statistisk sentralbyrå (SSB), Konsumprisindeksen, 2016,
<https://www.ssb.no/kpi?fokus=true>.

Liste over figurer

Figur 1. Elementene i skl. § 3-5

Figur 2. Oppreisningserstatning tilkjent i typetilfelle 1

Figur 3. Oppreisningserstatning tilkjent i typetilfelle 2

Figur 4. Oppreisningserstatning tilkjent i typetilfelle 3

Figur 5. Oppreisningserstatning tilkjent i typetilfelle 4

Figur 6. Oppreisningsbeløpene innenfor de ulike typetilfellene, og spennet mellom beløpene